

En studie av förgårdsmark

- med fokus på gaturummet och
människan i staden

Louise Bergström & Alice Engberg

Självständigt arbete • 15 hp

Sveriges lantbruksuniversitet, SLU

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Landskapsarkitektprogrammet

Alnarp 2023

En studie av förgårdsmark - med fokus på gaturummet och människan i staden

A study of förgårdsmark - with focus on the street space and the people in the city

Louise Bergström & Alice Engberg

Handledare: Anna Peterson, Sveriges Lantbruksuniversitet, Universitetsadjunkt vid Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning.

Examinator: Love Silow, Sveriges Lantbruksuniversitet, Universitetsadjunkt vid Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning.

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: Grundnivå, G2E

Kurstitel: Självständigt arbete i landskapsarkitektur

Kurskod: EX0845

Program/utbildning: Landskapsarkitektprogrammet

Kursansvarig inst.: Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2023

Omslagsbild: Foto: Peter Carlsson (2020). Ohboy i Västra hamnen, Malmö.

Upphovsrätt: Alla bilder används med upphovspersonens tillstånd, om inget annat anges är fotografierna tagna av författarna.

Alla illustrationer är författarnas egna om inget annat anges.

Nyckelord: Förgårdsmark, Gehl, kantzon, levande bottenvåning, stadsplanering, social interaktion

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Sammanfattning

Staden behöver bli tätare och samtidigt finns visioner om grönare städer. En levande stadsmiljö med goda närmiljöer är en ambition som flera städer strävar efter. I gränsen där bebyggelse och gata möts finns ytan förgårdsmark, vilken tillhör byggnaden avseende äganderätten och vilken planeras av kommunen. Denna studie ämnar undersöka förgårdsmarkens roll i gaturummet med fokus på människans sociala interaktioner samt hur förgårdsmarkens yta kan vara med och bidra till en levande stadsmiljö. För att förstå förgårdsmark behövs också en förståelse för gaturummet då dessa två befinner sig i samma kontext. Förgårdsmark ligger i zonen mellan det privata och offentliga och studien utgår från litteratur om bebyggelsens kanter med fokus på mänskliga dimensioner bland annat utifrån Jan Gehls böcker. Med stöd från litteratur inom miljöpsykologi och sociologi visas vikten av att staden planeras med grönska nära hemmet för människans välmående. För att ge en tydligare förståelse för förgårdsmark i praktiken görs även två intervjuer av hur planerare ser på förgårdsmark och hur de arbetar med den i sitt yrke. Studien visar på att det finns en komplexitet i hur förgårdsmark planeras vilket dels hänger ihop med dess planering, dess utförande och ägande, dels i regleringen av förgårdsmarken dels att flera olika aktörer är med i denna process. Det finns olika intressen och däri ligger en svårighet att styra exempelvis andelen grönska på ytan. Styrkan ligger i förgårdsmarkens potential för sociala möten, grönska, trygghet och ökad hälsa vilket i slutändan kan bidra till att staden blir en mer levande och trivsamt mötesplats.

Nyckelord: förgårdsmark, Gehl, kantzonen, levande bottenvåning, stadsplanering, social interaktion

Abstract

The city needs to be densified, while at the same time visions of a greener city exist. A living urban environment with a good local environment is an ambition that many cities are striving for. A part of the interface between building and public space is an area in Swedish called *förgårdsmark*, which belongs to the building and is planned by the municipality. The aim of this study is to explore the importance of *förgårdsmark* for the street space, with focus on human social interactions and how it can contribute to a living urban environment. To get a better understanding of the *förgårdsmark*, an understanding of the street space is also needed, since these two exist in the same context. The area we are exploring exists in the space between the private and the public and this study is based on literature about the soft edges of the buildings with focus on human aspects based on, among others, Jan Gehl's books. The importance of planning a local urban environment that contains greenery for people's well-being is supported in literature on environmental psychology and sociology. To give a clearer understanding of the private part of the *förgårdsmark* in practice, two interviews are conducted of how planners view this area and how they work with this space in their profession. This study shows a complexity in how the *förgårdsmark* is planned, which partly is connected to its planning, procedure, and ownership but also to the regulations of *förgårdsmark* and the fact that several different business functions and stakeholders are part of this process. There are many interests to consider and therein lies the difficulties in controlling, for example, the proportion of greenery in this private interface. The strength lies in the potential of the *förgårdsmark* to encourage social interactions, provide greenery, a sense of security and well-being, which in the end can contribute to a more living and pleasant urban environment.

Keywords: interface, Gehl, soft edges, active frontages, urban planning, social interaction

Innehållsförteckning

Figurförteckning	8
Inledning.....	9
Bakgrund	9
Syfte & Mål	11
Frågeställningar.....	11
Målgrupp.....	11
Avgränsningar	12
Metod	13
Inledning	13
Disposition	13
Litteraturstudie.....	13
Intervjuer.....	14
Litteraturstudie, skisser och intervjuer	16
Vad innebär begreppet förgårdsmark?.....	16
Exempel på förgårdsmark i detaljplan	17
Egen definition av förgårdsmark.....	18
Schematiska skisser över förgårdsmark.....	18
Kort historia om förgårdsmarken utifrån stadsplanering.....	19
När och hur kom förgårdsmarken till Malmö?	20
Stadens gaturum och dess kanter.....	22
Gränser – från privat till offentlig.....	24
Människans interaktioner i gaturummet.....	25
Att analysera gaturummet med fokus på människan som fotgängare	28
Att gå	28
Att sitta	28
Att uppehålla sig.....	29
Förgårdsmark i planeringen.....	30
Hälsofrämjande aspekter och grönska	32
Exempel på förgårdsmark i stadsplaneringen	32
Gaturummet med utgångspunkt i trygghetsaspekter.....	34
Ett behagligt mikroklimat	35
Diskussion	37

Hur förhåller sig förgårdsmark och gaturummet till varandra med fokus utifrån människan?	37
Gränser och socialt samspel	38
Förgårdsmarkens styrka ligger i dess potential	38
Förgårdsmarkens utmaning ligger i dess reglering och utförande	39
Samarbete	41
Framtiden, lärdomar och internationell utblick	41
Behovet av förgårdsmark	42
Förslag på fortsatt forskning.....	43
Metoddiskussion	45
Slutsats.....	46
Referenser.....	47
Tack	51
Bilaga 1	52

Figurförteckning

Figur 1. Exempel på förgårdsmark, vilken visas som prickmark, i detaljplan. Del av detaljplan 5102 (Malmö stadsbyggnadskontor 2013).....	17
Figur 2. Ett exempel på nyanlagd förgårdsmark i Malmö, Limhamn 2023.	17
Figur 3. En schematisk skiss som visar på en tredimensionell syn på ytan förgårdsmark.	18
Figur 4. Det gröna visar själva ytan som förgårdsmarken utgör i markplan. Den kan vara i gatunivå eller upphöjd.	18
Figur 5. Visar samma som i Figur 4 fast förgårdsmarken här är skiktad varav ena delen är nära bostaden och en del närmare gatan.	18
Figur 6. Visar förgårdsmark som upplevs som en del av gatan (offentlig) till exempel en förlängd trottoar.	19
Figur 7. Visar förgårdsmark som upplevs som en blandning mellan offentlig och privat, det vill säga semi-privat eller semi-offentlig. Till exempel ett kafé med uteservering eller en yta som tillhör huset.....	19
Figur 8. Visar förgårdsmark som upplevs som privat till exempel förgårdsmark utformad som privata uteplatser som tillhör bostaden, eller exempelvis en inhägnad yta som tillhör huset.....	19
Figur 9. Plan med grön prickmark, förgårdsmark, upprättad 1936 av Erik Bülow Hübe över Slottsstaden Malmö (Malmö stadsbyggnadskontor 1936).....	20
Figur 10. Exempel på tidigt anlagd förgårdsmark i Malmö, Västra Sorgenfri. Foto: Maria Teder (2018).....	22

Inledning

Bakgrund

Hälften av världens befolkning bor i städer och ett av de globala målen är *Hållbara städer* (Globala målen 2022). Staden och dess gator bör utformas för att vara attraktiva för dess invånare ur flera olika perspektiv (Boverket 2019a). Det är redan väl befast att människan mår bra av grönska (Kaplan, Kaplan & Ryan 1998; Berglund & Jergeby 1998; Grahn & Stigsdotter 2003), det finns ett folkhälsoperspektiv. Det är även konstaterat att levande städer med dess välfungerande platser som får människor att trivas framför allt möjliggörs genom mänskliga sociala möten (Berglund & Jergeby 1998; Gehl 2003; Gehl 2010).

Staden behöver bli tätare och samtidigt mer grön (Wingren, Alsanius, Karlén & Lidström 2015; Ståhle 2015; Boverket 2016), här finns en motsättning/problem. Det ligger även en komplexitet i att staden och dess gator ska vara attraktiva för dess invånare ur flera olika perspektiv och många olika funktioner behöver rymmas i gaturummet. Som landskapsarkitektstudenter lär vi oss om stadens mellanrum, grönska samt om den mänskliga skalan. Vi har vid stadsexkursioner tittat på och funderat över ytan framför hus, nämligen förgårdsmark, en yta som kan variera mycket vad gäller utseende och funktion. Hur kan förgårdsmarken - ibland väl använd, ibland bortglömd eller obefintlig - användas i gestaltningen av gaturum? Förgårdsmark kan beskrivas som den ytan som befinner sig i zonen där övergången mellan bebyggelse och gaturummet sker och där den privata marken möter den offentliga marken.

Det pågår en debatt eller diskussion inom arkitekt/stadsplaneringskåren gällande gatans mellanrum i relation till förtätning samt om förgårdsmark vilket förstärkte vårt intresse för förgårdsmark och gaturum. Till exempel har Ranesköld (2016) och Gustafsson (2022) skrivit insändare oberoende av varandra. Landskapsarkitekten Mattias Gustafsson (2022) skriver i *Tidningen Arkitekten* om att förgårdsmark skulle kunna bidra till en viktig del i omställningen av våra stadslandskap om den utformas på rätt sätt. Han efterlyser en ökad användning av förgårdsmark som han ser potential i. Dock lyfter han aspekten att när förgårdsmark förs på tal så möts detta ofta av motstånd från flera olika yrkeskategorier inom branschen, detta då det ofta efterfrågas något som är mer ”stadsmässigt”. Han lyfter vikten av en tydlighet i planprocessen samt i projekteringsskedet vad gäller ytor och krav (Gustafsson 2022).

Planeringsarkitekten Mirja Ranesköld (2016) skriver i *Föreningen för samhällsplanering (FFS)* och varnar om att allt det som ska rymmas mellan husen kanske hamnar i skymundan om förtätningen av städer inte görs på rätt sätt. Hon framhåller att en stad är mer än bara bostäder, och att det handlar mer om människorna som lever, bor i och besöker staden. Hon efterlyser en analys av vilka funktioner som behövs på platsen för att bygga tätt på rätt sätt. Ranesköld menar att det är i mellanrummen som mötena sker, där vi umgås, transporterar, leker men även vilar och sitter ner. Det finns en variation i rummen i en stad, och en del av dessa rum befinner sig på kvartersmark. Hon lyfter vikten av grönstruktur på flera vis, såsom klimataspekt, ekosystemtjänster men också för människans välbefinnande. Rummen behöver utformas med både omsorg och mångfunktionalitet. Ranesköld lyfter att trots att detta innebär utmaningar ger det också en möjlighet att förbättra stadsstrukturen (Ranesköld 2016). Även en intervju i tidningen *Sydsvenskan* (Billing 2022) med arkitekt Cord Siegel gjorde oss nyfikna på gaturummet och dess kanter. Cord påtalar vikten av att gaturummet behöver vara fint utformat för att människor ska vilja gå och cykla där. Han påtalar att det är i markplan som aktiviteterna sker, där personer vill slå sig ner, promenera och att människor kan se varandra. Han menar att genom att skapa mellanrum så ges också möjlighet för möten. Även växtlighet vid hus fyller funktion av att vara vackra och agera insynsskydd (Billing 2022).

Gaturummet påverkas och utformas genom en rad olika processer/skeenden – bland annat vid själva stadsplaneringen där olika intressenter finns såsom politiker, brukare, planerare inom stadsplanering och landskapsarkitektur, husarkitekter, lantmätare, Trafikverket, VVS-anläggare, näringsidkare, föreningar, vård- och krissamordnare med flera som kan ha intresse av stadens gatuutformning och vad som ska rymmas däri. I ett senare skede är det brukaren (människa och djur) som i sin vardag nyttjar och spenderar sin vardag i gaturummet. Flera olika funktioner ska rymmas i stadens gaturum och det sätter krav på de som utformar gatan för att den sedan ska fungera väl för användarna av gaturummet. Kan förgårdsmarken fylla flera funktioner såsom att bidra med mer grönska, ett blågrönt omhändertagande, fungera som en trygghetsaspekt för bottenvåningar och framför allt, hur kan den fylla funktionen av att vara en socialt trivselfrämjande mötesplats för människor?

Utifrån detta avstamp ämnar vi att genom studien bidra med att belysa ämnet förgårdsmark och vad denna yta innefattar, hur förgårdsmark förhåller sig till gaturummet och relaterar till människan samt hur planerare arbetar med förgårdsmark.

Syfte & Mål

Syftet är att öka förståelsen för begreppet förgårdsmark och dess samband med samt betydelse för gaturummet och människans sociala interaktioner. Även att tydliggöra hur planerarens syn på förgårdsmark ser ut vilket kan ge en insyn i möjligheterna i hur förgårdsmarken utformas. Studien ämnar öka förståelsen för förgårdsmarkens möjliga potential idag och för framtidens stadsbyggande med dess varierande utmaningar.

Målet med studien är att förstå förgårdsmarkens roll i gaturummet. Detta görs genom litteraturstudie samt intervjuer med planerare för att ringa in vad förgårdsmark är samt hur denna yta förhåller sig till gaturummet och människan. Att med skisser förtydliga förgårdsmarkens bidragande funktion till att definiera gaturummets upplevda gränser. Vidare även att synliggöra hur förgårdsmark hanteras i planprocessen av planerare. Studien ska därmed ge en översikt över vad förgårdsmark är och hur den påverkar stadsrummet och människan.

Frågeställningar

Huvudfråga:

- Hur förhåller sig förgårdsmark och gaturummet till varandra med fokus utifrån människan?

Underfrågor:

- Vad är förgårdsmark och vad innefattar detta utrymme?
- Hur arbetar stadsplanerare med förgårdsmark?

Målgrupp

Förhoppningen är att andra studenter kan läsa arbetet och därmed lära sig mer om och få större förståelse av förgårdsmarker i stadens gaturum och dess sociala funktion för människan samt multifunktionella potential. I bästa fall skulle även landskapsarkitekter, planerare och arkitekter kunna finna nytta av att läsa det som undersökningen kartlägger och ger. Vid materialsökning har vi inte funnit kandidat- eller masteruppsatser som berör specifikt förgårdsmark med fokus utifrån gaturummet och människan och hoppas därför möjligen kunna bidra till en ökad kunskapsbank.

Avgränsningar

Det finns speciella och särskilda behov utifrån olika målgrupper i samhället som är viktiga att tillgodose, dock går vi inte in på specifika målgrupper såsom barn, äldre, funktionsvariationer med mera då denna uppsats fokuserar på människan ur ett generellt perspektiv. Studien utgår från ett västerländskt perspektiv avseende hur stadsbyggnaden ter sig i denna kontext och med ett skandinaviskt perspektiv gällande klimatet som råder och med årstidsväxlingar samt med hänsyn av lagrum i Sverige. Litteratur finns från till exempel Danmark och en internationell utblick görs genom litteratur av stadsplanering med en internationell kontext. Studien fokuserar på förgårdsmark i gaturummet i en stadsmiljö, till exempel tas inte förhållanden på torgytor eller landsbygden upp. En del aspekter tas inte heller upp såsom blågröna lösningar och ekosystemtjänster. Malmö har fått utgöra ett exempel i denna studie, att valet blev Malmö var av praktiska skäl.

Metod

Inledning

En bok som berördes tidigt i utbildningen är den danska arkitekten och stadsbyggaren Jan Gehls bok från år 1971 *Livet mellem husene – Udeaktiviteter og udemiljøer* (2003) vilken vi har haft som utgångspunkt i denna uppsats. Gehl lyfter vikten av kantzoner i stadens mellanrum, det vill säga i gaturummet. Detta skriver författaren även om i boken *Städer för människor* (2010). Likaså har vi utgått ifrån litteratur och källor inom miljöpsykologi, sociologi och landskaps- samt stadsplaneringsarkitektur. Vi fick söka brett initialt i litteraturen då det visade sig inte finnas så mycket specifikt om förgårdsmark. Här uppstod ett behov av att få källor från praktiken varpå intervjuer blev nästa steg. Parallellt med att litteraturstudien gjordes även en rad platsbesök för att titta på olika förgårdsmarker. Platsbesöken gjordes under en heldag i Malmö med bebyggelse från olika tidsepoker, 1920–2020-talet. Att platserna som valdes ligger i Malmö berodde enbart av praktiska skäl. Fokus på inventeringen var gestaltningen och olika funktioner som förgårdsmarken kan bidra till. Besöken användes endast för ökad förståelse i det fortsatta arbetet.

Disposition

För att sätta ämnet förgårdsmark i sin kontext görs inledningsvis en tillbakablick. Därefter definieras förgårdsmark utifrån dagens kontext och därefter följs en rad teman, såsom gaturummet och dess kanter, mänskliga interaktioner, gränser, hälsa och grönska, klimat, med mera. Varvat med litteraturen återfinns källor från intervjuer. Därefter följs diskussion, förslag på fortsatt forskning, metoddiskussion och slutsats.

Litteraturstudie

Studien inleds av en litteraturstudie varav vilka disciplinerna utgörs av arkitektur, landskapsarkitektur och stadsplanering, miljöpsykologi samt sociologi. Inledningsvis läste vi litteratur av Jan Gehl och sökte litteratur relaterat till ämnet med en bred ingång. Sökningar gjordes i huvudsak genom Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) -bibliotekets sökmotor Primo, och även i Google scholar, efter såväl böcker, vetenskapliga artiklar som studentarbeten. Sökord som användes var förgårdsmark, Gehl, miljöpsykologi, stadsplanering, grönska, hälsa,

människa, bottenplan, kantzonen, gaturum, social interaktion, gränssnitt, täthet, Kaplan och Kaplan, levande bottenvåning, mjuk stad. Dessa sökord användes i varierande kombinationer och sökningar gjordes även på engelska. Vi har sökt vidare källor genom att titta i källförteckningen hos de källor vi hittade vilket tog oss vidare. Vi kontaktade även personer verksamma inom arkitektur och stadsplanering för att få fler ingångar till ämnet. Vi letade brett och fann flera olika källor som tangerar ämnet såsom gaturummet, sociala interaktion och om kantzoner men inte så mycket specifikt om förgårdsmark. Två studentarbeten tangerar ämnet förgårdsmark, dels en uppsats (Bertilsson, Kekeric & Skagerlind 2020) om gränssnitt där förgårdsmark ingår som en del i den ytan, dels ett examensarbete (Sundman 2020) med en mer teknisk ingång. För att närma oss mer konkret information om förgårdsmark gjordes även sökningar som ledde till myndigheters och olika kommuners dokument.

Intervjuer

Två semistrukturerade intervjuer utfördes med en arkitekt och en planarkitekt som på olika sätt är insatta i förgårdsmarker i sitt arbetsutövande. Se Bilaga 1 för det intervjuformulär som användes som utgångspunkt i båda intervjuerna. De som intervjuades var arkitekt SAR och teknisk doktor i stadsbyggnad Malena Larsvall (intervju 22/2 2023 på Lunds stadsbibliotek, cirka 1 timme) som tidigare bland annat arbetat på Malmö stad med planering däribland Bo01 och Västra hamnen samt som privatanställd, egenföretagare och handledare på SLU och Lunds universitet. Även planarkitekt Annie Altengård på Malmö stadsbyggnadskontor intervjuades som har flera års erfarenhet som planarkitekt i Malmö och tidigare i andra kommuner (digital intervju 28/2 2023 via Teams, cirka 40 minuter). Båda informanter har gett sitt samtycke muntligen och skriftligen till att användas som källor i studien med namn och titel. Under intervjuerna fördes anteckningar samt inspelningar för att säkerställa att vi sammanställde materialet på ett så korrekt vis som möjligt. Intervjumaterialet sammanställdes skriftlig utefter ljudinspelningarna i ett första steg. Som andra steg sammanfattades materialet och skrevs ihop som referat vilka sedan lades in i resultatet. Utifrån intervjun och med ett underlag med skisser från Larsvall utarbetade vi även fram fem schematiska skisser över förgårdsmark. Dessa skisser gjorde vi med utgångspunkt från Larsvalls befintliga skisser ur häftet *Reflexioner över stadsplaneringens vardagsfrågor* (Malmö stadsbyggnadskontor 2010). Häftet finns tillgängligt på Malmö stadsbyggnadskontor samt har distribuerats ut till studenter på Sveriges Lantbruksuniversitet SLU. Vi har fått tillåtelse att omarbeta skisserna och därefter använda i denna studie.

Informanterna valdes utifrån att vi sökte källor av praktiker som har varit och är aktiva inom stadsplanering och som har arbetat med förgårdsmark i sitt yrkesutövande. Att inhämta empiri från praktiken var ett viktigt komplement till de litteraturstudien där det fanns litterära källor om gaturum och kantzoner men samtidigt en lucka specifikt rörande förgårdsmark. Intervjuerna utfördes med stöd av Steinar Kvaales (2014) bok *Den kvalitativa forskningsintervjun* samt med rådgivning från SLU's bibliotekspersonal som förberedelse till intervjuerna och till genomförandet av intervjuerna samt i bearbetning och återgivning av materialet.

Litteraturstudie, skisser och intervjuer

Vad innebär begreppet förgårdsmark?

Förgårdsmark är ett begrepp som det i svensk kontext inte finns så mycket forskat på. Det finns några närliggande svenska begrepp där förgårdsmarkens yta ryms inom så som kantzon och gränssnitt. Även en del engelska begrepp där förgårdsmarken kan rymmas inom är interface, defensible space och soft edges. Förgårdsmark skiljer sig något från andra begrepp eftersom det enligt Boverket (2020) rör privat mark och ligger på kvartersmark. Privat mark med dess bebyggelse kan ha olika ägare och kan exempelvis vara privatpersoner, bostadsrättsföreningar, företag, kommunala bostadsbolag, med flera.

Förgårdsmark kan beskrivas som den yta som ligger närmast en byggnads fasad. Ytan kan ordnas ut mot gatan för att fungera som en övergångszon mellan den allmänna gatan och byggnadens innehåll (Upplands Väsby kommun 2018). Planarkitekt Annie Altengård¹ beskriver förgårdsmark i en intervju att rent tekniskt i detaljplanen är det att skilja på kvartersmark och allmän plats, där förgårdsmarken är en del av kvartersmarken som gränsar ut mot gatan. I Malmö stads (2022) riktlinjer i det vägledande styrdokumentet *Levande bottenvåningar - Riktlinjer för reglering av bottenvåningar i detaljplan* beskrivs förgårdsmarken som en övergång mellan privata och allmänna ytor. Det beskrivs bland annat att med rätt förutsättningar och gestaltning är det en yta som både kan bidra med sinnlighet och identitet till stadsrummen samt inrymma praktiska behov och bjuda in till vistelse (Malmö stad 2022).

Enligt Boverket (2019b; 2020; 2021) är förgårdsmark en typ av tomt, likt villatomten eller bostadsgården. En tomt innebär ett område som inte tillhör allmän platsmark. Tomten spelar en stor roll i vår vardagliga miljö då vi passerar den flera gånger om dagen när vi ska till och från hemmet. Tomten har också en viktig funktion för det sociala, där den agerar som mötesplats. Boverket belyser möjligheten och vikten av att ha grönska på tomter, där de menar att denna grönska ibland kan vara den enda dagliga kontakten med naturen. Vidare beskrivs de positiva aspekterna med att ha grönska som utsikt och att det kan inge en daglig dos av återhämtning samt vackra vyer. Däremot har förgårdsmarken andra förutsättningar än andra typer av tomter då det enligt detaljplan är mark som inte får lov att bebyggas (Boverket 2019b; 2020; 2021). Malmö stad (2022) beskriver att en detaljplan är ett juridiskt bindande dokument som reglerar både vilken typ av

¹ Annie Altengård, planarkitekt, intervju 2023-02-28

användning av marken som är tillåten och utformningen av bebyggelsen. Det är kommunen som arbetar med att ta fram detaljplaner och detta görs enligt plan- och bygglagen (PBL). Detaljplaner behöver fungera långsiktigt då de gäller tills de upphävs eller ändras. De behöver utformas med beaktande av flera faktorer såsom vad den som planerar att bygga önskar, de visioner som staden har, samt ta hänsyn till en oförutsebar framtid. Sammantaget är det därför en balansgång att detaljplanen inte styr mer än vad som är nödvändigt, utan att den styr det som är viktigt samtidigt som den lämnar utrymme för flexibilitet. När en detaljplan tas fram görs först flera utredningar relaterade till platsen och det är flera intressen som ska tas i beaktande. Ibland uppstår konflikter när behoven är olika och då finns behov för kompromisser (Malmö stad 2022). I ett mastersarbete av Emma Sundman (2019) hanteras begreppet förgårdsmark ur en mer teknisk synvinkel, problematiken med borttagandet av förgårdsmark tas upp och hur det kan hanteras. Där definierar Sundman att förgårdsmark enligt detaljplan är den mark som är belägen på kvartersmark och prickmark samt är placerad mellan byggnader och allmän plats. Vidare belyser hon att syftet med förgårdsmarken tidigare var att avsätta plats inom kvartersmarken för ledningar, balkonger, entréer och så vidare. Viktiga funktioner som hörde till byggnaden behövde alltså rymmas inom detta område. Utöver dessa mer tekniska funktioner har det varit vanligt att förgårdsmarken använts som grönområde eller för cykelparkering (Sundman 2019). Se figur 1 för exempel på förgårdsmark markerad som prickmark, samt Figur 2 för fotoexempel på nyanlagd förgårdsmark.

Exempel på förgårdsmark i detaljplan

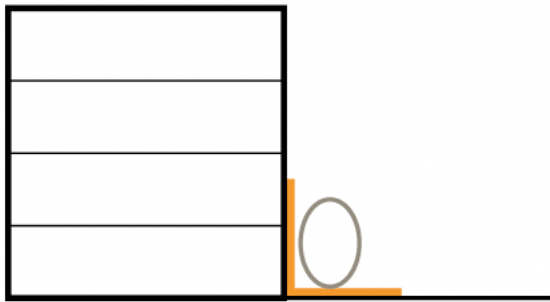

Figur 1. Exempel på förgårdsmark, vilken visas som prickmark, i detaljplan. Del av detaljplan 5102 (Malmö stadsbyggnadskontor 2013).

Figur 2. Ett exempel på nyanlagd förgårdsmark i Malmö, Limhamn 2023.

Egen definition av förgårdsmark

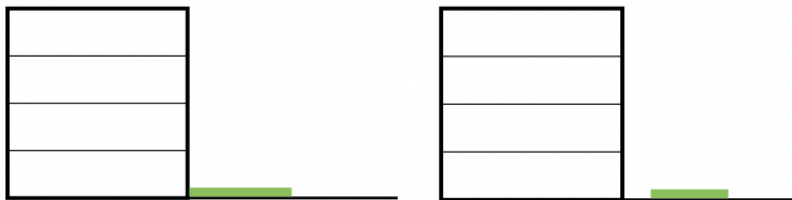
I denna uppsats har vi utgått utifrån synen på förgårdsmark som en tredimensionell yta, varpå en enkel skiss kan illustrera detta (se Figur 3). Det är utrymmet där bebyggelsen möter markytan och detta utrymme som uppstår i denna rumslighet. Ytan kan bestå av olika materialmöten, vara utformad (mått/bredd) och möblerad (bänkar, grönska) på olika sätt och hur människan uppehåller sig på eller upplever ytan varierar. Schematiskt kan det handla om utrymmet där byggnadsfasad möter gatan och det utrymmet som denna yta tar ”i rummet”.

Figur 3. En schematisk skiss som visar på en tredimensionell syn på ytan förgårdsmark.

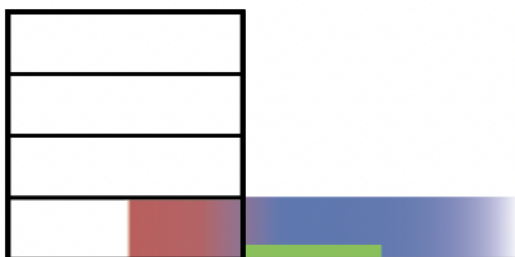
Schematiska skisser över förgårdsmark

Omarbetade skisser (se Figur 4-8) utifrån Malena Larsvalls beskrivning av förgårdsmark ifrån häftet *Reflexioner över stadsplaneringens vardagsfrågor* (Malmö stadsbyggnadskontor 2010). Skisserna som har omarbetats i denna studie visar en gradient mellan privat och offentlig på förgårdsmarkens yta i relation till bebyggelse och gaturummet.

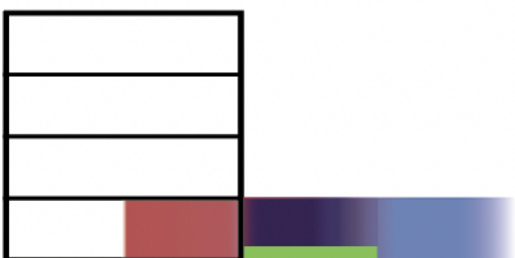

Figur 4. Det gröna visar själva ytan som förgårdsmarken utgör i markplan. Den kan vara i gatunivå eller upphöjd.

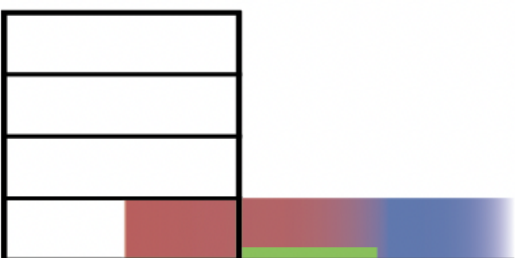
Figur 5. Visar samma som i Figur 4 fast förgårdsmarken här är skiktad varav ena delen är nära bostaden och en del närmare gatan.

Figur 6. Visar förgårdsmark som upplevs som en del av gatan (offentlig) till exempel en förlängd trottoar.

Figur 7. Visar förgårdsmark som upplevs som en blandning mellan offentlig och privat, det vill säga semi-privat eller semi-offentlig. Till exempel ett kafé med uteservering eller en yta som tillhör huset.

Figur 8. Visar förgårdsmark som upplevs som privat till exempel förgårdsmark utformad som privata uteplatser som tillhör bostaden, eller exempelvis en inhägnad yta som tillhör huset.

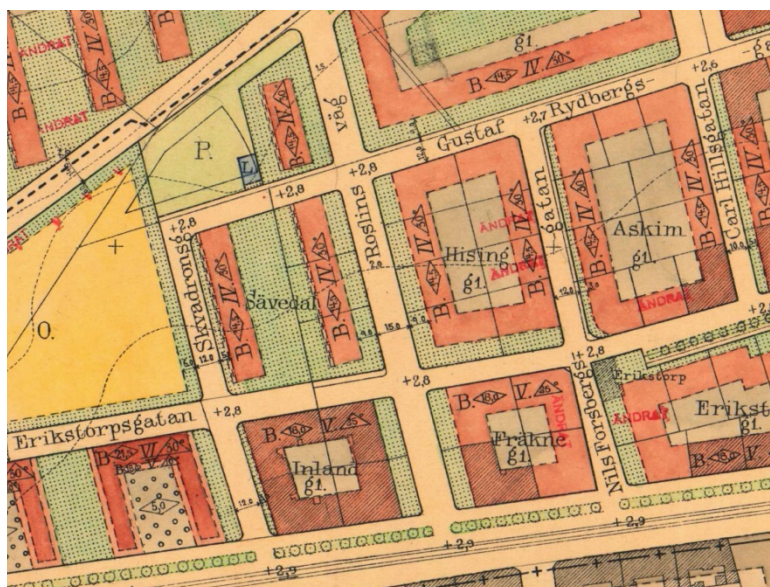
Kort historia om förgårdsmarken utifrån stadsplanering

Alexander Stähle (2016) som är doktor i stadsbyggnad skriver i boken *Alla behöver närhet – Så blir framtidens städer* om hur planerare skapat staden och tar upp debatten som pågick under 1900-talet. Aktivisten och journalisten Jane Jacobs var kritisk mot trädgårdsstäder, medan Raymond Unwin istället förespråkade trädgårdsstaden. Jacobs ansåg att en trädgårdsstad inte bidrar till den dynamiska, täta och mångfaldsrika staden som hon såg som stadens syfte. Medan Jacobs såg gatan som stadens livsnerv såg arkitekten Le Corbusier gatan som motbudande och ifrågasatte dess existens. I slutändan var det förespråkarna av modernismen och villaförorter som ”vann” hur Europa och Nordamerikas städer byggdes efter andra

världskriget. Ståhle tar upp att det nu finns en allt större nyfikenhet angående vad som skapar en levande stadsmiljö, och samtidigt så finns det en slags misstänksamhet till det som framställs som ”stadsmässigt”. Han lyfter att det finns en pågående debatt om hur stadsmiljön utformats de senaste åren och han lyfter också att framtidens städer troligen håller på att förändras och att denna förändring bara har påbörjats (Ståhle 2016).

När och hur kom förgårdsmarken till Malmö?

Stadsplaneraren och stadsingenjören Erik Bülow Hübe var till stor del med och utformade Malmö åren 1921–1946 och han har fått utmärkelser samt erkännande för det gröna i staden såsom allér, ordlingar, träd och parker (Wittstrand 2007). Enligt Malmö stads rapport *Gatusektioner – Råd och exempel av gatumiljöer* (2006) drogs husfasaderna in från gatulinjen genom en par meter bred förgårdsmark ofta beklädd med gräs, denna gav ett bredare gaturum, exempel på detta är till exempel Västra Sorgenfri och Slottsstaden (Malmö stad 2006). Det finns exempel på äldre stadsplaner (se Figur 9) vilka visar på gröna förgårdsmarker ritade som prickmark (Malmö stadsbyggnadskontor 1936).

Figur 9. Plan med grön prickmark, förgårdsmark, upprättad 1936 av Erik Bülow Hübe över Slottsstaden Malmö (Malmö stadsbyggnadskontor 1936).

Arkitekt Arne Wittstrand har skrivit boken *Stadens landskap – Erik Bülow Hübe och Malmö* (2007) samt en avhandling om Erik Bülow Hübe. I denna bok lyfts Bülow Hübes trädgårdsintresse och att han hade en vision om att staden behöver grönska. Bülow Hübe ska ha menat att: ”Vi behöver göra klart för oss det väsentliga i stadslandskapet – själva markens, naturens del, och bebyggelsens del och det rätta

samspelet mellan de båda. Särdragen i natur och bebyggelse ger staden dess egenart, dess ansikte.” (Wittstrand 2007:24).

Wittstrand (2007) skriver att redan på 1800-talet så kom den tidens stadsbyggnadsteoretiker med budskapet om att det var viktigt med den ”sanitära” grönskan såsom trädgårdar för rekreation och odling. Författaren skriver att Bülow Hübe studerade stadsbyggaren Camillo Sitte och även Raymond Unwin, han tog även inspiration från Ebenezer Howard i England. Wittstrand tar upp att det vid sekelskiftet även kom idéer till Sverige om överordnad generalplan som förknippade stadsbyggnad och grönska (Wittstrand 2007).

Bülow Hübe förespråkade och kämpade för ett mer öppet bebyggelsesätt, skriver Wittstrand (2007), i stället för kringbyggda kvarter. Det var en övergångstid som skedde under 1920-talet och därefter blev det mer vedertaget att bygga glest och luftigt. I Tyskland hade Bülow Hübe sett lamellbyggnader skilda åt av gator och som hade öppna gårdar eller planteringar. En slogan som Bülow Hübe hade var ”Malmö skall bli en parkstad.” (Wittstrand 2007:37), visionen gällde såväl parker som fria ytor mellan husen med vackra planteringar som områden för friluftsliv. Stadsplaneraren Bülow Hübe utgick i sin utformning av stadslandskapet att försöka finna ett samspel mellan natur, mark och bebyggelse. Det fanns, skriver Wittstrand, en humanistisk utgångspunkt i hans tankar om stadsmiljö, då en bra stadsmiljö kan stärka hemkänslan och främja goda medborgare. Bülow Hübe hade upplevt decennier som påverkats av världskrig, epidemier, emigration med mera och han anses, enligt Wittstrand, ha kämpat för vackra bostadsmiljöer som skulle bidra med mer grönska, luft och sol. Detta uttryck kan ses bland annat i trädgårdsstäder (såsom Rostorp och Friluftsstaden), och hygienismen som sedan blev en övergång till modernism/funkis med en öppen bebyggelse (Wittstrand 2007). Exempel på de så kallade ”engelska radhusen” med grönska som även Wingren et al. (2015) skriver om (se Figur 10).

Figur 10. Exempel på tidigt anlagd förgårdsmark i Malmö, Västra Sorgenfri. Foto: Maria Teder (2018)

Stadens gaturum och dess kanter

Arkitekten och designteoretikern Christopher Alexander har sammanfattat vikten av kantzonen på följande vis ”If the edge fails, then the space never becomes lively” (Gehl 2010:98).

Arkitekten Jan Gehl skriver i boken *Städer för människor* (2010) om olika aspekter av städer, däribland att det är av stor vikt hur stadens kanter behandlas och framför allt den nedersta våningen. Det är av särskild vikt då det är vid kanterna som stad och byggnad möts och även här som gränsen mellan inomhus och utomhus sker. Utmed kanterna kan livet inomhus flyttas ut och det är här livet i staden kan samspela, och bli stadens gemensamma rum (Gehl 2010). Detta styrks ytterligare av författaren Tim Heath, arkitekten Taner Oc, författaren Stephen Tiesdell och Matthew Carmona, professor inom planering och urban design, de skriver i *Public places – Urban spaces: the dimensions of urban design* om aktiva fasader och att det handlar om hur en byggnad och dess fasad möter gatan. De menar att fasader kan designas så att byggnaden sträcker sig ut i gatan och bjuder in till ett aktivt liv längs med kanterna. De påpekar även att både fönster och entréer visar på en mänsklig närvaro och att desto fler entréer och fönster längs en fasad desto mer

aktivt och levande blir det långs med byggnaderna (Heath et al. 2012). Malmö stad tar upp i styrdokumentet *Levande bottenvångar* vikten av detaljer och materialval för bottenvåningarna då det är här som människor är nära bebyggelsen. En känsla av omsorg av stadsmiljöerna kan ges genom att ta hand om denna yta väl (Malmö stad 2022).

I zonen långs med kanterna menar Gehl (2010) att ryggen är skyddad och du har möjlighet till en utblick, vilket inger en känsla av kontroll av situationen framför dig. I denna zon är även klimatet mer skyddat. Gehl skriver att livet utgår från kanterna, och rör sig sedan in mot mitten. Han menar vidare att när städer planeras finns det starka argument för att främja markplanen, så att dessa blir intressanta och aktiva då dessa är betydligt viktigare upplevelsemässigt och visuellt jämfört med andra element (Gehl 2010). Arkitekt Malena Larsvall² lyfter förgårdsmarken som en övergångszon mellan huset och gatan där det kan hända mycket intressant. Ytan kan ha positiva effekter både för huset, planteringar och för butiker så som blomsteraffärer och kaféer som har möjlighet att breda ut sig där. Endast en tegelstens djup i fasaden kan göra stor skillnad, med en liten nisch skapas möjligheten till en zon där människan kan skapa ett uttryck som påverkar gaturummet till exempel genom att sätta ut egna krukor. Utan denna lilla kant blir uttrycket tråkigt och avvisande. Däremot poängterar informanten om att huruvida det bör finnas förgårdsmark eller inte beror helt och hållet på förutsättningarna och i vilken situation det utspelar sig i, det är inte alltid optimalt med förgårdsmark i staden. Larsvall uttrycker även att staden inte klarar av för stora förgårdsmarker, då blir det mer trädgårdsstad i stället.

Kim Dovey, professor i arkitektur och Stephen Wood universitetslektor inom urban planering (2015) skriver om 'interface' som direktöversatt betyder gränssnitt. Inom urban design, stadsplanering och arkitekturteori har denna yta länge setts som problematisk. Framför allt i avseenden om hur ytan utformas och hur den kommer skötas eller tas om hand. Författarna skriver att ytan kan skapa tillfällen för sociala möten samt att den bidrar med viss trygghet. Genom distans mellan gata och byggnad skapas en form av insynsskydd för de boende samtidigt som de boende har en bra överblick över vad som händer utanför bostaden. Ju fler ögon som ser en plats desto tryggare blir den för dem som vistas där (Dovey & Wood 2015).

Vart förgårdsmark ska placeras och hur storleken på den ska vara beror från fall till fall menar Altengård³. Översiktsplanen pekar ut vissa lägen där det ska finnas stadshuvudgata, huvudgata med flera i en viss hierarki. Vad som funkar utmed till exempel en stadshuvudgata där det redan finns många funktioner tas i beaktning i

² Malena Larsvall, doktor i stadsbyggnad och arkitekt SAR, intervju 2023-02-22

³ Annie Altengård, planarkitekt, intervju 2023-02-28

planeringen. Frågor att ta ställning till kan vara om det lämpar sig att planera in en stor förgårdsmark så att det får plats med uteplatser där eller är det bättre att hålla nere den ytan för att få ett smalare gaturum. Det är en avvägning som görs i varje projekt och läge. I styrdokumentet *Levande bottenvåningar* tar Malmö stad (2022) upp ett antal utformnings-principer för förgårdsmark som kan sammanfattas som att förgårdsmark med exempelvis grönska och egna uttryck kan bidra med identitet i staden. Att förgårdsmark kan fungera som en yta för både praktiska funktioner och även för vistelse. Desto tätare stadsmiljön är, desto smalare ska förgårdsmarken vara är utgångspunkten. I andra delar av staden kan bredden variera mer, dock inte så bred att kontakten förloras mellan gata och byggnad (Malmö stad 2022).

Gränser – från privat till offentlig

Gehl (2003) skriver att genom att skapa boendemiljöer där det finns en övergång från privat till semi-privat/semi-offentlig till offentlig ger en tryggare känsla för de boende. Det finns en bättre översikt över vilka som rör sig i området vilket skapar trygghet i boendemiljön. Denna trygghet för de boende kan till exempel resultera i att barn får komma ut och leka på egen hand i tidigare åldrar (Gehl 2003). Gehl (2010) poängterar att en levande stad är där människor kan mötas. Planeringen av stadsrummet och dess kvaliteter har stor påverkan för dessa möten, då ett fungerande stadsrum oavsett skala bjuder in människor till användning i en större utsträckning. Den fysiska planeringen påverkar rörelsemönstret i staden och det är av stor vikt att det finns ett nära samarbete med den mänskliga dimensionen. Det är denna kombination som ligger till grund för att bjuda in människan till interaktion i staden och öka deras lust att uppehålla och röra sig i stadens rum (Gehl 2010). Flytande gränser som varken är helt privata eller offentliga kan, enligt Gehl (2003), fungera som en förbindelse för stadsborna att röra sig, både fysiskt och psykiskt, fram och tillbaka mellan det privata och offentliga miljöerna samt mellan inne och ute. Genom att kunna se vilka aktiviteter som pågår ute på gatan ökar chansen att du till exempel går ut. Att göra saker i trädgården eller utanför huset gynnar sociala kontakter (Gehl 2003).

Gehl (2003) sammanfattar tre fysiska faktorer som de viktigaste för utomhusaktiviteterna i gaturummet. Nämligen, att det finns en förbindelse mellan ute och inne. Att det finns goda möjligheter att uppehålla sig i direkt anslutning till huset samt att det finns något att göra eller något att arbeta med i direktanslutning till husen. Författaren menar att livet mellan husen stöttas om det finns uppehållsmöjligheter i form av en halvprivat yta som är placerad i övergångszonen mellan hus och gata. När de halvprivata ytorna återfinns och när de är utformade på ett rimligt sätt avseende storlek och form finns det möjligheter att inrätta goda uppehållsplatser med bekväma stolar, belysning etcetera. Dessa ganska så små

ytorna precis intill husen kan komma att användas långt mycket mer än de större ytorna som ligger längre bort (Gehl 2003).

Vidare lyfter Gehl (2010) att i en dansk undersökning gjord 2005 gällande aktivitetsmönster i nybyggda bostadsområden visade resultatet att de halvprivata miljöerna precis intill bostäderna spelar en markant stor roll för livet i bostadsområdena. Förträdgårdarna som både erbjuder närhet till bostaden och grönska skapar ett lokalklimat som visat sig användas i betydligt större utsträckning än altaner och balkonger (Gehl 2010). Även Larsvall⁴ tar upp ett exempel från Legeföreningen i Danmark där huslivet ”spiller” ut på gatan ”Man landar direkt på gatan, där sätter man sina blommor och där sitter den lilla katten som vill in”. Även Gehl tar upp att planera så att katten ska kunna trivas: ”När katten kommer ut på tröskeln stannar den upp och skannar sakta av omgivningen innan den med avmätta steg går till den absolut bästa ”platsen” i stadsrummet där den makligt lägger sig till rätta.” (Gehl 2010:177).

I Malmö stads (2022) styrdokument *Levande bottenvåningar* står det att genom förgårdsmarken kan de boende sätta en egen prägel på ytan och det kan även möjliggöra för grönska. Förgårdsmarken ger också en möjlighet att ge skydd mot insyn samt möjlighet att lösa en rad praktiska behov. Hur en förgårdsmark utformas är av vikt för hur stadsmiljön upplevs, hur förgårdsmarken utformas avseende bredd och planteringar kan bidra positivt till gatubilden. Med detta kan det även bli tydligare vad som utgör gränsen mellan de privata och offentliga ytorna. En häck kan ge en positiv bild jämfört med höga murar eller plank och som kan påverka trygghetskänslan till det sämre (Malmö stad 2022). Altengård⁵ lyfter också att det är viktigt att väga in gränsen mellan det privata, semioffentliga och offentliga vid planering av förgårdsmark. Även att bredden på förgårdsmarken övervägs noga för att skapa en god stadsbild och upplevelse för brukaren som befinner sig ute i gaturummet såväl som för de boende i bottenplan.

Människans interaktioner i gaturummet

Gehl skriver i boken *Livet mellem husene – Udeaktiviteter og udemiljoer* (2003) att det förenklat sett finns tre olika aktiviteter som sker i det offentliga rummet. Dessa tre är: de nödvändiga, de valfria och de sociala aktiviteterna. Ett rum som är av sämre kvalitet används endast till de nödvändiga aktiviteterna så som transport, medan det i ett rum av högre kvalitet sker både valfria och sociala aktiviteter. Författaren menar att vilka typer av aktiviteter som förekommer i det offentliga

⁴ Malena Larsvall, doktor i stadsbyggnad och arkitekt SAR, intervju 2023-02-22

⁵ Annie Altengård, planarkitekt, intervju 2023-02-28

stadsrummet påverkas starkt av stadsplaneringen, där de offentliga ytorna behöver ha vissa kvaliteter för att bjuda in till aktiviteter. När de fysiska, psykiska och sociala förutsättningarna erbjuds till sina maximala fördelar och till ett minimum av nackdelar, det är då det på alla sätt är trevligt att vistas på platsen. Det är ett genomgående drag att de valfria, sociala och rekreativa aktiviteterna nästan bara inträffar när de yttre betingelserna för vistelse och transport är goda (Gehl 2003).

Ytterligare en faktor som bidrar till ökad aktivitet i det offentliga rummet är bilfria zoner samt gågator enligt Gehl (2003). På en sådan typ av yta där det skapats bättre fysiska möjligheter har uteaktiviteterna en tendens till att öka i antal och varaktighet. På dessa ytor har en fördubbling av aktiviteter skett. Gehl påpekar också vikten av att planeringen bör ta hänsyn till våra sinnen. I relation till den viktigaste av uteaktiviteterna (social aktivitet) är synen och hörseln de viktigaste sinnen. Han menar att staden upplevs i ögonhöjd och under en promenad på en gata är det bottenvåningen och gatubeläggningen vi lägger störst märke till. Vidare har synfältet vertikala begränsningar och att det är därför bottenvåningarna är extra viktiga (Gehl 2003). Även Boverket (2019a) lyfter att väl gestaltade gaturum bjuder in till vistelse och folkliv, de nämner även likt Gehl att bottenvåningarna, markbeläggning och andra rumsbildande element är viktiga förutsättningar för detta (Boverket 2019a).

Malmö stad (2022) tar i styrdokumentet *Levande bottenvåningar* upp att det som gör det intressant att vistas i Malmö är just livet som pågår i gränslandet mellan byggnader och de gemensamma stadsrummen då det berikar livsmiljöerna. Att livet som pågår inne i bebyggelsen kan spilla ut på gatorna och när förgårdsmarken möbleras av de boende så stimulerar detta våra sinnen. Det bidrar även till en trygghetsupplevelse (Malmö stad 2022). Vidare skriver landskapsarkitekt Ulla Berglund och sociolog Ulla Jergeby (1998) i sin bok (som är en sammanfattning av deras doktorsavhandlingar) *Stadsrum - människorum - att planera för livet mellan husen* att människor vill vara där det finns andra människor. Hur en plats är utformad för att vara en ”social plats” påverkar om den kommer att användas och bli en uppskattad plats. Det kan till exempel vara att det finns sittplatser, att det finns en inbjudan till möten vid förflyttningar – något som möjliggör att mötas och få kontakt. Att bli sedd och att kunna se andra människor skapar en känsla av trygghet och välbefinnande. Ett inslag av planteringar och bänkar möjliggör bland annat för detta (Berglund & Jergeby 1998).

Larsvall⁶ har i sitt arbete försökt att kategorisera olika situationer relaterade till förgårdsmark vilket sammanställts i ett icke publicerat häfte. Hon beskriver närzon, vilket bygger på tre kategorier nämligen struktur, hus och förgårdsmark. Där

⁶ Malena Larsvall, doktor i stadsbyggnad och arkitekt SAR, intervju 2023-02-22

användningen av förgårdsmarken är beroende av struktur och hus. Larsvall menar att förgårdsmarken hänger ihop med husen och att utformningen av husen till stor del är det som påverkar hur gatan annekteras. Bottenvåningar, trapphus och entréer är bland annat tre anledningar till att det planeras in förgårdsmark. Även Altengård⁷ tar upp vikten av entréer, framför allt att det är antal entréer och placeringen av dem som är viktig för att skapa goda förutsättningar både för förgårdsmark och för levande bottenvåningar. Vilket även styrks i dokumentet *Levande bottenvåningar* (2022), där det påtalas att fler entréer bidrar till liv och rörelse i gaturummet (Malmö stad 2022). Även arkitekten Sim (2022) menar att bottenplanet har fler möjligheter än vad en byggnads övriga våningar har, det finns en stor potential i bottenplanet.

Gehl (2003) menar på att aktiviteterna mellan husen är en självstärkande process, vilket innebär att om en person påbörjar en aktivitet är sannolikheten att andra följer efter stor. Leker ett barn utomhus på gatan bjuds andra barn också in till att gå ut och leka, aktiviteten växer, i både antal och varaktighet. I ett nybyggt område finns det däremot en stor risk till att processen blir omvänd. Upplevelsevärdena i ett nybyggt område är ofta mycket få, vilket resulterar i att färre personer vistas i utemiljön (Gehl 2003).

Vidare lyfter Gehl vikten av att *integrera*, och betonar att det inte rör sig om att servicefunktioner ska ligga nära varandra på planritningen utan att det handlar om att människorna som rör sig i området, de som arbetar och bor där, färdas och möts i de dagliga funktionerna. Desto fler aktiviteter på en plats, såsom barnlek eller annat, kan stötta och stimulera andra aktiviteter. Att du stannar till och pratar med någon kommer ofta i gång av att du faktiskt egentligen på väg att göra något annat. Det finns ingen tydlig gräns mellan att färdas och att stanna till, aktiviteterna vävs samman – om de kan få lov att göra det (Gehl 2003).

Gehl (2003) menar också, att människor samlas i tid och rum är en förutsättning för att någonting överhuvudtaget ska försiggå, men att det är helt avgörande *vilka* aktiviteter som får möjlighet att utspela sig. Att det inte bara ska vara att komma och gå utan finnas möjlighet till sociala och rekreativa aktiviteter. Han menar att kvaliteten i utemiljön då spelar en viktig roll och att utformningen av de enkla rummen och ned till de minsta detaljerna kan utgöra avgörande faktorer (Gehl 2003). Gaturum som är väl gestaltade kan bidra med gemenskap och är viktiga sociala rum som kan fylla flera samhällsviktiga funktioner, detta kan motverka utanförskap och främja hälsan samt möta klimatutmaningar (Boverket 2019a).

⁷ Annie Altengård, planarkitekt, intervju 2023-02-28

Att analysera gaturummet med fokus på människan som fotgängare

Gehl tar upp en rad kvalitetskrav för utemiljöer, en del generella och en del mer specifika som knyts till några enkla grundläggande aktiviteter, nedan tas dessa grundläggande aktiviteter upp lite närmare (Gehl 2003).

Att gå

Att gå kräver plats, så att man kan ta sig fram fritt, olika parametrar spelar in hur upplevelserikt det blir att gå. Olika personer har också olika krav på en plats. Till exempel nyttjar olika målgrupper samma plats olika vid olika tidpunkter. Larsvall⁸ menar att trottoarerna har glömts bort och att stora breda generösa trottoarer kan möjliggöra för flera aktiviteter att rymmas såsom plats att sitta, att cykla och att gå.

Gehl (2003) skriver att då det är fysiskt ansträngande att gå finns det ofta en gräns för hur långt personer kan eller accepterar att gå, denna sträcka kan ofta vara kortare för barn, äldre och personer med funktionsvariationer. Avgörande för acceptansen att gå rör inte bara de fysiska kraven utan i hög grad den upplevda vägens längd. Hur långt gångavstånd som upplevs som acceptabelt är ett samspel mellan vägens längd och dess kvaliteter. Människan har en tendens att ta den kortaste vägen, ”att gena”. Gehl framhåller att genom att färdas i kanten av ett rum ges mer möjlighet att uppleva det stora rummet, samt att se detaljerna i fasaden eller rumsavgränsningen som man går längs med (Gehl 2003).

Enligt Malmö stads (2012) *Fotgängarprogram 2012-2018* saknas det riktlinjer som tydligt visar hur hänsyn ska tas till fotgängare i stadsplaneringen i detaljplaner gällande bland annat förgårdsmark. Kommunen lyfter fram att det är mycket viktigt att handskas med dessa frågor. Svårigheten ligger i att det för varje nytt område eller kvarter som ska tas fram skiljer sig förutsättningarna åt. Det finns en svårighet i att ta fram riktlinjer som är tydliga och enhetliga då det är många intressen som ska vägas samman (Malmö stad 2012).

Att sitta

Gehl (2003) ser möjligheten att kunna sitta ner som viktig, då möjligheten att kunna slå sig ner också öppnar upp för en rad andra aktiviteter såsom att umgås en längre stund, att äta, att läsa, sola, se på människor, bli förälskad, sitta och småprata, och så vidare. Författaren menar att det är helt avgörande i hur möjligheten att kunna sitta är då det berör kvaliteten i den offentliga miljön för ett helt område. Vidare är det en god idé, enligt Gehl, att på ett enkelt sätt öka kvaliteten i ett område genom

⁸ Malena Larsvall, doktor i stadsbyggnad och arkitekt SAR, intervju 2023-02-22

att tillsätta fler sittmöjligheter eller förbättra de befintliga. Aktiviteten att sitta innebär att de yttre betingelserna behöver vara ännu bättre än de tidigare nämnda aktiviteterna, då att slå sig ner för att sätta sig någonstans väljs med större omsorg. Sittplatser kan också förknippas med en kanteffekt där undersökningar visat att människan väljer att sätta sig till exempel längs kanter. För att människan ska välja att slå sig ned i det offentliga rummet är det en rad saker som kan spela in, såsom utsikten, sol och vind samt orienteringen (Gehl 2003).

Att uppehålla sig

Att stå, menar Gehl (2003), inte är lika viktigt som att gå eller sitta men när det rör sig om den viktigaste aspekten rörande alla tre aktiviteterna så är nyckelordet *uppehållsmöjligheten*. Han skriver att bra *uppehållszoner* är längs med fasader, eller i övergången mellan ett rum och ett annat, där du kan se båda rummen på en gång. Gehl tar upp begreppet *kanteffekt* och exemplifierar med en holländsk studie av en sociolog som kommit fram till att kanterna är de platser som folk först tar i anspråk, det är först när dessa är fulla som de större ytorna i mitten tas i anspråk såsom på till exempel på en strand. En förklaring som Gehl ger är att det i kanterna av ett rum ges bäst möjlighet att ha uppsikt över vad som pågår i rummet. En annan förklaring som tas upp är att det är att kunna behålla en slags distans till andra. Längs med fasaden är en person mindre exponerad än mitt ute i rummet, personen står inte heller i vägen för något eller någon. Det går att se samtidigt som personen själv inte syns så mycket. Ryggen är även skyddad av fasaden vilket medför att det är bara framifrån som det går att närma sig för andra. Kantzonen, menar Gehl, har en rad uppenbara fördelar som uppehållsställe som består av både praktiska och psykologiska fördelar. Det är också funktionellt att området längs fasader är ett naturligt ställe att uppehålla sig på, det är till exempel smidigt att flytta en funktion inifrån huset ut i zonen längs fasaden. Ibland går det även att stå i halvskugga längs med fasader, här kan människan stå beskyddad och samtidigt ha en god överblick. Arkitekt Ralph Erskine som har varit verksam i Sverige och England har arbetat med övergångszonen mellan inom- och utomhus. Gehl menar att detta ger bostadshusen en hög användarkvalitet, med exempel såsom en bänk vid entrén, och extra omsorg om ytorna vid bottenplanen (Gehl 2003).

Arkitekt David Sim skriver i boken *Mjuk stad – Täthet, mångfald och närhet i vardagslivet* (2022) om kantzonen och om att låta verksamheter breda ut sig på trottoaren vilket kan bjuda in människor att stanna kvar. Han lyfter flera fördelar med att ta trottoaren i anspråk, både för verksamheter såsom kaféer med bord och stolar som bidrar till aktiviteter. Sim ser även möjlighet i att boende använder trottoaren som en extra boendeyta. Genom att de boende och deras privata ägodelar får finnas i det offentliga rummet så bidrar det till att gaturummet blir mer gemytligt och trivsamt (Sim 2022). Ståhle menar att stadens kanske viktigaste rum är

trottoaren och den behöver rymma en rad funktioner såsom att ge utrymme för gående, sittande, passerande och lekande människor (Stähle 2016). Trappor och offentliga möbler kan användas på flera sätt och fylla funktion för återhämtning (Boverket 2019a). Gehl lyfter också att bänken vid ingången/entrén, gärna i skydd mot regn och vind och med en fin utsikt, är ett självklart sätt att stötta livet mellan husen på (Gehl 2003).

Förgårdsmark i planeringen

Professor i landskapsarkitektur Carola Wingren har tillsammans med forskare Beatrix Alsanius, forskare Helena Karlén och Viveka Lidström (2015) skrivit skriften *Urbana nyanser av grönt - Om grönskans roll i en förtätad klimatsmart stad*. Författarna skriver att under 2000-talet har stadsgrönskan i Sverige minskat, samtidigt flyttar allt fler människor till städerna vilket ger minskad grönyta per person i staden. Dock kan det finnas svårighet i hur grönska mäts och hur den upplevs i staden. Trender och olika stadsplanemönster ger avtryck både i bebyggelse och i hur utrymmet mellan byggnader utformas vilket i sin tur påverkar grönskans utvecklingsmöjligheter. Författarna tar upp utmaningen med att flera funktioner och personer behöver dela på gaturummet och för att detta ska fungera behöver en rad olika aktörer samarbeta rörande gatans utformning och planering (Wingren et al. 2015).

Altengård⁹ beskriver att det ofta sker en diskussion om just måttet på förgårdsmark och hur bred den ytan ska vara. Vidare lyfter informanten att ett problem idag är svårigheten med att reglera förgårdsmark på ett optimalt sätt i detaljplanen för att den ska kunna användas som en möjlighet fullt ut. Det finns visioner inom planeringen för hur ytan skulle kunna utformas för att bidra positivt till stadsmiljön. Altengård menar på att detaljplanen kan vara ett trubbigt verktyg för att kunna säkerställa de visioner som finns. Vidare lyfts att informanten tror att det är positivt att ha större förgårdsmarker gärna runt fyra till fem meter, men problemet idag är att de inte kan säkerställa att det blir någon kvalitet i den sen.

Ett verktyg, enligt Altengård¹⁰, kan vara att reglera bort det som inte är önskvärt att ha på förgårdsmarken. Informanten ger som exempel att om det inte finns några regleringar över förgårdsmarken är det vanligt att det blir parkeringsytor. Ett sätt för att undvika detta kan då vara genom att skriva in regleringar så som att det inte får vara parkeringsyta, alternativt att göra förgårdsmarken mindre djup så att en tvärställd bil inte får plats. I andra situationer kan det vara lösningar så som

⁹ Annie Altengård, planarkitekt, intervju 2023-02-28

¹⁰ Annie Altengård, planarkitekt, intervju 2023-02-28

långsgående parkeringar för att få det att smälta in mer i gatan, och att måtten anpassas efter det. Problemet är att de inte kan reglera att det ska finnas vegetation eller träd, utan bara skapa förutsättningar för det. En förutsättning har varit att reglera hur många parkeringar som får vara i rad och hoppas att de där små släppen emellan görs gröna, men trycker på att detta inte är något de har rådighet över eftersom det är kvartersmark. Hårdgörningsgrad är ytterligare något de kan föreskriva i planer, hur hög hårdgörningsgraden får vara bygger på exploatörernas utredning av skyfall och dagvattenhantering. Wingren et al. (2015) menar att det är viktigt att medvetenheten sprids angående vikten av grönska för människor på till exempel privat mark och parker. Författarna lyfter fram förgårdsmarken som att den med dess grönska bidrar med en särskilt viktig roll för den gemensamma grönskan i staden (Wingren et al. 2015).

Altengård¹¹ lyfter att det kan finnas olika syn angående måttet på förgårdsmark. Enligt en mindre gjord intern studie på planavdelningen pekade resultatet på att när förgårdsmarken var 1,5 meter eller mindre resulterade detta i nedrullade gardiner på bottenvåningen. Det finns inte någon tydlig riktlinje gällande måttet, utan det är upp till varje handläggare att avgöra. När det gäller exploatörer kan det i detaljplansskedet finns en gemensam målbild och vision för vad en bra förgårdsmark kan vara. Referensbilder är ett vanligt verktyg att använda vid möten i planeringsstadiet som visar på grönska och andra kvaliteter. Vid utförandet kan däremot flera av de kvaliteterna bantas bort. För att kunna reglera förgårdsmarken mer än vad som görs idag, menar Altengård, att lagstiftningen skulle kunna behöva ses över. Hon tror dock i stället på ett mer frivilligt tillvägagångssätt och att ta hjälp av riktlinjer så som grönytefaktor, eftersom den har visat resultat och att den generellt försöks att uppnås inom branschen. I Malmö stad (2021) används grönytefaktor som är ett planeringsinstrument vilken används för att kunna beräkna mängden grönska inom fastigheter (Malmö stad 2021). Vidare menar Altengård att en ömsesidig vilja både från deras sida och exploatören är viktig och att det ska finnas en samsyn redan i planskedet så att visionen följer med projektet hela vägen ut.

Larsvall¹² lyfter att ett växande problem idag är cyklar och placeringen av dem. Förgårdsmarken ska inte bli en yta endast för förvaring. Ett förslag som Larsvall resonerar utifrån är att cyklarparkeringen gärna kan delas upp, en del vid entréer, en del i källare och cykelparkering kan gärna skrivas in under trädkronor, detta för att undvika att det inte blir långa rader med cykelställ.

¹¹ Annie Altengård, planarkitekt, intervju 2023-02-28

¹² Malena Larsvall, doktor i stadsbyggnad och arkitekt SAR, intervju 2023-02-22

Hälsofrämjande aspekter och grönska

Arkitekten Ralph Erskine ska ha sagt i ett samtal med Jan Gehl: ”För att bli en bra arkitekt måste man tycka om människor, för arkitektur är brukskonst och handlar om ramarna för människors liv.” (Gehl 2010:8).

Forskarna och landskapsarkitekterna Patrik Grahn samt Ulrika K. Stigsdotter (2003) skriver i sin artikel *Landscape planning and stress* att stressrelaterade sjukdomar ökar alltmer i västvärlden och att de i sin studie har funnit att det finns en koppling mellan grönska nära bostaden och till människors psykiska välmående. Författarna menar att fler gröna områden nära bostadshusen som är lättillgängliga ger större möjlighet till en återhämtande miljö. Gröna miljöer som finns tillgängliga i människans vardagsliv kan ha positiva effekter för hälsan för invånare i Sverige (Grahn & Stigsdotter 2003). Vidare skriver landskapsarkitekt Ulla Berglund och sociolog Ulla Jergeby (1998) om att naturen är något som människan värnar om i staden och ser som ett viktigt inslag. Naturen är betydelsefull i människans vardagliga livsmiljö. Det är även natur som människan önskar som utsikt från sitt fönster och att ha nära till från sin bostad (Berglund & Jergeby 1998). Detta styrks ytterligare av Rachel Kaplan, Stephen Kaplan professorer i psykologi och Robert L. Ryan professor i landskapsarkitektur (1998) som skriver i boken *With people in mind* att vistas i miljöer med mycket information leder till mental trötthet, i dagens samhälle kan det ses som oundvikligt, därav är det desto viktigare att det finns återhämtande miljöer. De beskriver att det finns två olika typer av uppmärksamhet, spontan och riktad uppmärksamhet, där den spontana uppmärksamheten har återhämtande effekter. Författarna lyfter hur viktig kopplingen till gröna miljöer är för den spontana återhämtningen. Dessa gröna miljöer kan vara stora som små, och aktiviteter som bidrar till återhämtning kan vara allt från en promenad i skogen till att se grönska från sitt fönster (Kaplan, Kaplan & Ryan 1998).

Exempel på förgårdsmark i stadsplaneringen

En idé Larsvall¹³ haft rörande förgårdsmark har varit att satsa på grönt mot grönt, vilket innebar att satsa på förgårdsmark på platser som möter gröningar. Informanten menar att i ett sådant sammanhang kan det ge en större effekt och fler kvaliteter. Ett exempel som tas upp, av Larsvall, är från Västra hamnen där de i planeringen provade att lägga förgårdsmark men inte hade föreskrivit något om grönska, varpå endast ett hus faktiskt valde att satsa på grönska vilket visade sig bli ett mycket gott utfall i det specifika fallet men i övrigt generellt sett blev utfallet att grönskan i stort sett uteblev. Larsvall ser att det skulle kunna vara positivt om det

¹³ Malena Larsvall, doktor i stadsbyggnad och arkitekt SAR, intervju 2023-02-22

gick att reglera förgårdsmark mer i detaljplanerna, till exempel genom att kunna föreskriva planteringsyta på förgårdsmark. På gårdar går det att reglera markanvändningen genom grönkvot, hade det gått att få med även förgårdsmark inom den grönkvoten skulle det bli lättare att göra det mer grönt. Gäller det smala förgårdsmarker går det i stället att kompensera med klättrväxter längs fasaden eller med gröna tak. Larsvall belyser att många nybyggda områden som inte har någon grönkvot kan resultera i mycket hårdgjorda ytor eller grusytor.

Altengård¹⁴ menar att riktlinjerna från grönytefaktorn inte används vid planeringen av småhusbebyggelse där det blir grönt ändå men att det skrivs in i planer för flerbostadshus. Dessa riktlinjer hjälper till att det faktiskt blir grönare, men det krävs ett engagemang från exploatörens sida för att det ska bli bra, då det i slutändan är de som bestämmer över vad som blir på förgårdsmarken. I vissa fall kan det däremot vara lagkravet på tillgänglighet som kan ställa till det för exploatören för att få till grönytefaktorn. Tillgänglighetslösningar med ramper som kräver viss lutning och vilplan tar mycket plats och det händer att det inte tagits tillräckligt med höjd för det när det gäller måttet på förgårdsmarken.

Wingren et al. (2015) har sammanställt Malmö stads översiktsplaner och detaljplaner och sammanfattar att staden har en tydlig ambition om att gaturummet kan fungera som ett vardagsrum med variationsrik grönska med fler sittmöjligheter. Olika exempel som har gjorts för att främja detta är exempelvis så kallad "shared space" och aktiva bottenvåningar (Wingren et al. 2015). Malmö stad (2006) tar upp riktlinjer om att nya träd gärna får planteras på den äldre förgårdsmarken när det fungerar på utrymmet och att grönskan på förgårdsmark har stor betydelse för gaturummet. En enhetlig planering vid nybyggnation lyfts fram som viktig vad gäller placeringen av förgårdsmark, byggnader, garage, med mera för att kunna skapa fina miljöer (Malmö stad 2006).

Att få en översikt och prioritera den privata grönskan lyfts fram i Wingrens et al. (2015) bok, där bland annat villatomter och trädgårdar tas upp som ett exempel på att dessa ytor blir alltmer hårdgjorda. Tyskland lyfts som ett exempel där det finns ett intresse för fördelningen mellan grön och hårdgjordyta på de privata tomtmarkerna. Det finns en strategi framarbetad där avgifter är relaterade till hur din tomt är utformad samt dess potential att ta hand om dagvatten. Även England har liknande strategier för planering (Wingren et al. 2015). I en intervju till Boverkets (2016) skrift *Rätt tätt – En ideskrift om förtätning av städer och orter* uttalar sig professor och landskapsarkitekt Carola Wingren om att det saknas en nyansering av urban grönska i diskussionerna om förtätning, detta trots att grönskan är mer komplex än byggnader. Hon lyfter vikten av att kunna precisera fler detaljer

¹⁴ Annie Altengård, planarkitekt, intervju 2023-02-28

om grönskan i detaljplaner. Att arbeta med grönytefaktor lyfts fram som ett möjligt verktyg (Boverket 2016).

Altengård¹⁵ tar vidare upp komplexiteten i att olika aktörer gör olika saker gällande förgårdsmark. I Sverige är det vanligast att byggherre och arkitekt är separerade, medan det i Danmark är vanligare att det är samma. Ett gott exempel som Altengård tar upp är Cord Siegels hus med förgårdsmark Ohboy i Malmö, där han är både arkitekt och byggherre vilket syns tydligt menar Altengård. Carola Wingren et al. (2015) lyfter att arkitekter och planerare har en viktig roll att bevaka stadens grönska och dess roll i staden, både vad gäller dess existens och dess utformning. Grönskans roll behöver garanteras och detta kan ske på olika sätt menar författarna, genom till exempel rådgivning eller lagstiftning (Wingren et al. 2015).

Gaturummet med utgångspunkt i trygghetsaspekter

Kaplan, Kaplan och Ryan (1998) beskriver hur vår visuella åtkomst påverkar uppfattningen av en plats. Det visuella finns i tre olika plan: markplan, det vertikala planet och det som är ovan ögonhöjd. Texturen på markplanet ger oss en inblick och förståelse för hur platsen fungerar, den talar om hur vi kan röra oss på platsen och att ha en övergripande inblick för en plats ger en känsla av trygghet (Kaplan, Kaplan & Ryan 1998).

Likt Gehl's teorier om att människan vill uppehålla sig längs kanterna av platser (Gehl 2003, Gehl 2010) har Kaplan, Kaplan och Ryan (1998) liknande teorier. Författarna menar att stora ytor ofta kan upplevas som skrämmande, och att man ogärna passerar en stor öppen yta, vidare menar de att dessa ytor gynnas av att delas upp i mindre ytor för att skapa en tryggare och mer hanterlig plats (Kaplan, Kaplan & Ryan 1998). Detta styrks även av Carina Listerborn (2022) som är professor i stadsbyggnad, där hon i sin doktorsavhandling skriver om den trygga och säkra staden, och om vilka rädslor som kan finnas i staden. Bland annat beskrivs vikten av en kontinuerlig rörelse och närvaro av människor i staden, oavsett om det är främlingar så finns det en trygghet i att det finns människor i ens närhet. Vidare skriver hon också att rädslan kan ha ett samband med utformningen och gestaltningen av en plats, det gäller framför allt siktlinjer, ljus och mörker samt ödslighet (Listerborn 2002).

Arkitekt Miloš Bobic (2004) skriver om begreppet "defensible space" som är myntat av arkitekten och stadsplaneraren Oscar Newman. Där Newman menar att hur bostadsområden utformas är sammankopplat med kriminalitet, vilket hans teori

¹⁵ Annie Altengård, planarkitekt, intervju 2023-02-28

kan förebygga genom en synlig närvaro av människor. Genom att införa en yta framför husen vilken kan ses som barriär som tillhör det privata kan det enligt Newman ha en positiv inverkan för att hålla brottslighet nere och öka den mänskliga närvaron (Bobic 2004). Gehl (2003) skriver att huruvida det är trevligt att vistas på en plats är bland annat en fråga om att vara skyddad från fara och alla former av fysiskt obehag, såsom skydd mot en otrygghetskänsla på grund av kriminalitet och körande trafik. Gehl refererar till Oscar Newmans dokumentation som understryker betydelsen av gatuaktiviteter, uppehållsmöjligheter i omedelbar anslutning framför husen samt goda möjligheter att se ut på de gemensamma områdena som viktiga förutsättningar för att reducera kriminalitet och vandalism i ett område (Gehl 2003).

Sim (2022) lyfter vikten av att ha tillgång till "sitt" eget uterum, den del av byggnaden som är utrymmet precis utanför fönstret. Han lyfter Jane Jacobs syn på det levande gaturummet om hur viktigt det är att det finns "ögon på gatan" som bidrar till trygghet. Sim menar att även dörrar är viktiga ur en säkerhetsaspekt, vilka kan liknas vid gatans "armar och ben" som sänder en signal om att någon inte bara är inom synhåll (som fönsterna) utan även att någon är inom räckhåll (dörrarna) (Sim 2022).

Ett behagligt mikroklimat

Att det är trevligt att vistas är, enligt Gehl (2003) också en fråga om skydd för obehaglig klimatpåverkan. Vårt skandinaviska klimat, har via studier, visat att beroende på årstiden är det betydligt mer folk som vistas utomhus om sommaren jämfört med vintern. Likaså visade det sig att när temperaturen stiger över 10 grader ökade andelen som slår sig ner på bänkar markant. Likaså finns det svenska studier som visat att barns utelek minskar markant under vintern, samt att viljan att slå sig ner och sitta i stort sett bara förekom under perioden april till september. Dock skriver Gehl att det arbetas alltmer i skandinaviska bostadsområden med att anlägga de gemensamma utemiljöerna för att de ska fungera året runt. Vidare framhålls att byggnadsplanen antingen kan förbättra eller försämra förutsättningarna för att skapa ett gott lokalklimat i bebyggelsen. Avgörande för utomhuskvaliteten och uppehållsmöjligheten anses dock vara hur mikroklimatet ter sig på själva uppehållsplatserna – då klimatet på och omkring den bänk där du vill sätta dig är av stor vikt. Det understryker betydelsen av att placera uppehållsplatser optimalt i förhållande till de klimatfaktorer som finns på den aktuella platsen och att i den lilla skalan arbeta med att "hjälpa" situationen där det mest behövs genom lä-staket, planteringar, och så vidare (Gehl 2003).

Stadens mellanrum med grönska ger en möjlighet att följa årstidsväxlingar (Boverket 2019a). I de nordeuropeiska länderna placerar personer sig ofta i

solskensläge, det finns även en hängivelse för grönska. I länder med en lång vinter och en kortare sommar spelar planteringar nära husen en stor roll för att kunna följa årstidernas växlingar genom växterna. Det är ingen lätt uppgift men en mycket viktig sådan enligt Gehl att skapa geografiska områden som är trevliga att vistas på samtidigt som det är anpassat efter ett varierande klimat (Gehl 2003).

Diskussion

Vi som blivande landskapsarkitekter behöver en förståelse, kunskap och nyfikenhet över hur människan interagerar när vi planerar och gestaltar städer och dess gaturum. Samt en förståelse över vilka behov som önskas och behövs för att främja välfungerande och uppskattade gaturum. I denna studie tog vi inledningsvis upp att det pågår en debatt inom ämnet, bland annat utifrån Gustafssons (2022) insändare som rör förgårdsmarkens potential att bidra med lösningar till de problem som samhället står inför. I denna studie har vi gått djupare in på vad en förgårdsmark är och undersökt hur gaturummet och dess kanter samt bottenplan påverkar människan ur en rad olika avseende. Med ett särskilt fokus på sociala interaktioner. För att förstå förgårdsmark behövs även en förståelse för gaturummet då dessa befinner sig i samma kontext. Genom de initiala källorna fann vi en ökad förståelse för kantzoner och människan i gaturummet. Kvar fanns de konkreta frågorna om förgårdsmark och hur de regleras samt utformas, varpå intervjuer med stadsplanerare gav fler källor från praktiken. Utifrån detta har schematiska skisser (Figur 4-8) vidareutarbetats utifrån den ena informanten, Larsvalls, skisser för att bringa en översikt över förgårdsmarkens utrymme, gränser och tredimensionella karaktär. Skisserna visar på olika möjligheter hur förgårdsmarken interagerar i gaturummet. Utöver detta har referensplatser i Malmö besökts för att ge oss en ökad förståelse för förgårdsmark. Vad har då denna studie om förgårdsmark visat sig?

Hur förhåller sig förgårdsmark och gaturummet till varandra med fokus utifrån människan?

Med utgångspunkt ur Gehls bok från 1971 *Livet mellem husene – Udeaktiviteter og udemiljøer* (2003) som främsta källa kan det sammanfattas att en rad aktiviteter sker just i livet mellan husen i det offentliga rummet. En viktig förutsättning för en levande stad med trivsel och trygghet för människor är beroende av att du kan ta dig fram till fots samt att det är viktigt hur bottenvåningar med dess kanter är utformade för att även gynna sociala relationer och upplevelsen av staden. Då förgårdsmark är utrymmet som utgör just den närmsta zonen längs kanterna kan det, utifrån denna studie, slås fast att den anses som viktig för stadens gaturum och människan ur en rad olika synvinklar.

Gränser och socialt samspel

Hur gatunätet och dess kvarter utformas är viktigt för gaturummets kvalitet och upplevelse (Stähle 2016; Larsvall¹⁶). Hur kanterna längs husen utformas hänger samman med om ytan upplevs som privat, semi-privat/semi-offentlig eller offentlig (Gehl 2003; Gehl 2010; Malmö stad 2022; Altengård¹⁷). Detta i sin tur påverkar möjligheterna för socialt samspel mellan människor (Gehl 2003). Det krävs en rad förutsättningar för att stadens kanter ska fungera bra (Gehl 2003; Altengård¹⁸; Larsvall¹⁹). Skisserna (Figur 4-8) som omarbetats utifrån Larsvalls skisser visar att det finns en gradient av förgårdsmarkens gränser avseende privat och offentlig, vilken ansluter till gatan. Den länken däremellan är viktig för att gaturummet ska bli bra.

Såväl Newman (Bobic 2004), Gehl (2003) och Listerborn (2002) lyfter att gestaltningen har en stor betydelse för trygghetskänslan. Vi menar utifrån detta att hur människan upplever förgårdsmarken, avgör om den används i gott trivsselfrämjande syfte och om den kommer att tas om hand. I annat fall kan en ytterlighet vara en hårdgjord ödlig yta som även kan öka risk för vandalism, otrygghet och som inte bidrar till en hälsosam stad.

Förgårdsmarkens styrka ligger i dess potential

Genom användandet av förgårdsmark på rätt plats med en avvägd utformning kan den bidra till ett rikare stadsliv i gaturummet i den urbana stadsmiljön (Gehl 2003; Gehl 2010; Malmö stad 2022; Altengård²⁰; Larsvall²¹). Genom användandet av förgårdsmark kan denna yta bidra till en stadsmiljö med kvaliteter för människan. Detta genom att erbjuda sociala funktioner, att vara hälsosam genom grönska och levande med ett aktivt omhändertagande av bottenvåningar som också skapar förutsättningar för trygghet.

Sammantaget har studien gett oss en generell bild av att planeringen av städer och gator - för att gynna människans mående och trivsel - bör omhänderta stadens kanter. Detta för att möjliggöra sociala kontakter för människan. Förgårdsmarken är ett möjligt sådant sätt. Flera källor visar på att människor föredrar att vistas i kantzoner och att det finns en vikt av att jobba med stadens bottenplan (Gehl 2003; Gehl 2010; Heath et al. 2012; Sim 2022; Malmö stad 2022; Larsvall²²). Hur en

¹⁶ Malena Larsvall, doktor i stadsbyggnad och arkitekt SAR, intervju 2023-02-22

¹⁷ Annie Altengård, planarkitekt, intervju 2023-02-28

¹⁸ Annie Altengård, planarkitekt, intervju 2023-02-28

¹⁹ Malena Larsvall, doktor i stadsbyggnad och arkitekt SAR, intervju 2023-02-22

²⁰ Annie Altengård, planarkitekt, intervju 2023-02-28

²¹ Malena Larsvall, doktor i stadsbyggnad och arkitekt SAR, intervju 2023-02-22

²² Malena Larsvall, doktor i stadsbyggnad och arkitekt SAR, intervju 2023-02-22

förgårdsmark bör utformas eller överhuvudtaget planeras in är en fråga om dess kontext, och av hur situationen ser ut, samt relaterat till vilken typ av gata det rör sig om (Altengård²³; Larsvall²⁴). Genom denna vetenskap kan förgårdsmark ses som en tillgänglighet i stadsplaneringen och en yta som kan förvalta flera aktiviteter, om så möjlighet ges.

Förgårdsmarkens utmaning ligger i dess reglering och utförande

När Bülow-Hübe planerade in förgårdsmark i Malmö, som Wittstrand (2007) skriver om, var det för att göra staden grönare och ljusare, detta gjordes framför allt för att främja en mer hälsosam stad. Stadsplaneringen har, som Sthåle (2016) skriver, utvecklats under de senaste hundra åren och olika influenser har påverkat hur våra städer ser ut idag. En utmaning idag är att städerna behöver byggas tätare (Boverket 2016). I dagens planering av Malmö är det en svårighet att kunna föreskriva grönska på förgårdsmark enligt Wingren et al. (2015). Kanske menar vi, ligger en del av problemet i att vi inte kan vara lika generösa med ytan i staden som under början av 1900-talet. Malmö stad använder sig idag av grönytefaktor, vilket informanterna berättat om, som ett verktyg för att kunna planera för mer grönska, men detta är ett verktyg som inte har något juridiskt stöd. Wingren et al. (2015), Altengård²⁵ samt Larsvall²⁶ tar samtliga upp komplexiteten gällande förgårdsmark i planprocessen. Kan en mera regelstyrd funktion av detaljplan vara en möjlig väg att gå?

Det går i nuläget inte att påverka villatomter som alltmer utformas att bli hårdgjorda av privatpersoner. Kan det däremot gå att påverka utformningen av förgårdsmark? Då förgårdsmarker är privatägda, kan ägaren vara allt från en privatperson, till bostadsrättsförening eller exempelvis ett kommunalt bostadsbolag. Dock leder det in till frågan om man kan tvinga någon att plantera grönt/träd? Informanterna resonerar lite olika gällande regleringen av grönska i detaljplaner. Den ena ser fördelar med att fortsätta att jobba utifrån grönytefaktor och att reglera genom riktlinjer medan den andra ser positivt på möjligheten att se över lagrummet. Vi funderar i banor om att det å ena sidan kan bli en bättre dialog och resultat med frivilliga incitament och att försöka sträva efter en gemensam vision. Å andra sidan, ligger det samtidigt en osäkerhet ifall detta räcker, och det finns en viss risk i att riktlinjer samt visioner faktiskt inte blir av i slutändan. Vi ställer oss frågande om det kan det finnas fler sätt än att använda grönytefaktor i detaljplanerna, för att få in grönska? Skulle det genom att se över lagrummet, kunna bidra med att öka

²³ Annie Altengård, planarkitekt, intervju 2023-02-28

²⁴ Malena Larsvall, doktor i stadsbyggnad och arkitekt SAR, intervju 2023-02-22

²⁵ Annie Altengård, planarkitekt, intervju 2023-02-28

²⁶ Malena Larsvall, doktor i stadsbyggnad och arkitekt SAR, intervju 2023-02-22

statusen för förgårdsmark och den potentiella möjlighet som finns däri? Skulle det vara en tillgång att kommunen tillhanda har en broschyr, med inspiration och förslag om hur en förgårdsmark kan utformas i gaturummet? Finns det någon kommun som har utvecklat en sådan? Hur ser jurister och andra som kan påverkas såsom politiker, byggherrar med flera på att ändra regleringen angående vad som bör eftersträvas i förgårdsmark i gaturummet och vid flerbostadshus? I friheten finns också en möjlighet till kreativitet och utveckling, vilken också kan vara viktig att främja.

Vem som förvaltar förgårdsmarken påverkar också i stor utsträckning vad det blir av den, och det kan krävas ett engagemang för att det ska bli bra. Kanske framför allt om det finns grönska som behöver tas om hand. Det kan finnas såväl fördelar som nackdelar med att det krävs ett engagemang. Antingen att det inte blir så mycket av det eller så kan det ge upphov till spontana sociala möten för människor, sådana uppehållsaktiviteter som Gehl (2003) vurmar för. Det kan möjliggöra möten där grannar till exempel ordnar växtligheten.

Altengård²⁷ tar upp Cord Siegels hus i Malmö som ett gott exempel på förgårdsmark. Vad gäller Siegels husbygge såsom Ohboy i Västra hamnen har den en annan process än den vanliga, där i detta fall samma person är både byggherre och arkitekt. Skulle komplexiteten, som vi ser en tendens av gällande processen kring förgårdsmark av ”stuprörstänk” mellan olika funktioner kunna överbryggas? Exemplet Siegel är ovanligt i Sverige men mer vanligt i Danmark. Larsvall²⁸ tar upp ett exempel där de inte angav grön förgårdsmark men då utfallet blev så ändå. Hur utfallet blir, menar vi, verkar bero på en rad faktorer, alltifrån engagemang från olika håll, hur olika aktörer är organiserade och samverkar, till exploatör till hur den som äger marken förvaltar den på sikt, med mera. Kan det vara så att samarbete och samverkan är nyckelord?

I insändare, som togs upp i inledningen, framkommer att det kan finnas en svårighet gällande förgårdsmark där arkitekt Gustafsson (2022) tar upp att han ofta upplever motstånd från branschfolk när förgårdsmark kommer på tal samtidigt som han ser flera möjligheter i detta utrymme. Ranesköld (2016) problematiserar över att många funktioner behöver rymmas i en allt tätare stad, men lyfter vikten av att se möjligheterna i utmaningen. Vi tycker oss kunna se, vilket även Altengård²⁹ lyfter fram, att Cord Siegels husbygge såsom Ohboy i Malmö utgör ett exempel där det arbetats aktivt med levande bottenplan och grönska nära husen.

²⁷ Annie Altengård, planarkitekt, intervju 2023-02-28

²⁸ Malena Larsvall, doktor i stadsbyggnad och arkitekt SAR, intervju 2023-02-22

²⁹ Annie Altengård, planarkitekt, intervju 2023-02-28

Wingren et al. (2015) tar upp att grönskan minskar i städer enligt undersökningar, trots att politiker med flera vill ha en ökad andel grönska. Vi resonerar utifrån att även om förgårdsmark inte kan utgöra stora trädkronor kan de troligen ändå ses som en viktig del i att öka grönskan i staden. Vilket skulle kunna gynna människan ur flera olika aspekter, vilket denna studie kan peka på. Vilka hinder som ligger i vägen för att städerna kan bli grönare, kan delvis ligga i regleringen av grönskan i planprocessen. Det rör även flertalet funktioner som kan behöva rymmas i gaturummet, olika intressen såsom bilparkeringar, olika behov, såsom tillgänglighetslösningar och även ekonomiska hinder.

Gehl lyfter ”sinnliga och härliga” aspekter som han menar bör finnas i kantzoner, men nämner, menar vi, inte så mycket om alla de praktiska funktioner som samtidigt också kan behöva inrymmas i gaturummet. Larsvall³⁰ lyfter vikten av att förgårdsmark inte endast ska bli en förvaringsyta. Det är sammantaget detta, menar vi, som gör förgårdsmarken komplex utöver dess reglering. Nämligen att den både gärna ska innehålla ”härlighetsvärden” och även rymma funktioner så som cykelparkering, tillgänglighetsanpassningar, entréer, med mera vilka ofta tar mycket plats och som gör utrymmet komplext.

Flera personer och studier har belyst grönskans vikt för människans hälsa (Kaplan, Kaplan & Ryan 1998; Berglund & Jergeby 1998; Grahn & Stigsdotter 2003). Eftersom grönska har positiva egenskaper för människan varför får den inte mer slagkraft i stadsmiljön och boendemiljön då? Troligen är det skifte på gång mot mer grönska i städer, varpå vi tror att förgårdsmarkens status skulle kunna höjas genom detta.

Samarbete

Förgårdsmarken rör ett möte mellan huset och gatan, hur kan samarbetet mellan till exempel husarkitekter och landskapsarkitekter utvecklas? Både under arkitektutbildningarnas gång, samt sedan i yrkeslivet, och mellan olika aktörer. Hur kan vi bli bättre på att samarbeta med de hårda (byggmaterialen) och mjukare (gröna) materialen? Bör ämnet samverkan tas upp mer under arkitektutbildningarnas gång? Hur kan vi gestalta för att öka social interaktion?

Framtiden, lärdomar och internationell utblick

En lärdom från Covid19- pandemin var att det tydliggjordes vikten av en god närmiljön, vilket troligen höjt medvetenheten om vikten av grönska nära hemmet. I planering av städer i u-länder samt vid återuppbyggnad av krigshärjade länder kan

³⁰ Malena Larsvall, doktor i stadsbyggnad och arkitekt SAR, intervju 2023-02-22

möjligen även mindre gröna ytor med grönska och sociala möten byggas in i städerna redan från början.

En fundering är om det kan finnas en risk med att den sociala hållbarheten inte tillgodoses, genom att förgårdsmark är på privat område och vem som äger marken varierar? Kan en del personer som passerar i gatan känna sig exkluderade, eller kan det finnas en risk att de boende, det vill säga ägarna av marken vill stängsla in sin mark, och privatisera den. Återigen är det vikten av hur förgårdsmarken planeras som är viktig, samt att ta lärdom av befintliga och sprida kunskap om möjligheten till goda exempel på förgårdsmarkens yta.

Behovet av förgårdsmark

Mot bakgrund av att allt fler flyttar till städer, och visioner och önskan om att ha en hälsosam, trivsamt och grönare stad för människan, kan förgårdsmarken spela en viktig roll. Den äldre förgårdsmarken från början av 1900-talet kan spela en viktig roll i upplevelsen av gaturummet, och bidra med grönska, likväl är förgårdsmarken en viktig yta för att levandegöra bottenvåningar i stadsmiljön. Framtidens förgårdsmark skulle med ett varsamt omhändertagande och med samarbete med olika aktörer ha en stor potential till att bidra att vara en del av stadens mötesplats med till exempel sittplatser, grönska och andra praktiska funktioner som kan behöva inrymmas.

Att se förgårdsmarken som en viktig del i planeringen för välmående för människan kan möjligen öppna upp för fler kreativa användningsområden av denna yta. Hur förgårdsmark utformas i nya områden kan ses som extra viktigt, dels då grönskan inte är lika uppväxt, dels att det enligt Gehl (2003) ofta är färre upplevelsevärden. Studien visar på att det kan finnas hinder i processen från planering till utfall och möjligen även på sikt avseende skötsel. De utmaningar som ligger häri kan vara kommunikation mellan olika förvaltningar, aktörer med flera och även vara av ekonomisk karaktär, brist på visioner eller annat. I Tyskland har incitament införts för att anlägga mer grönyta, en sådan väg skulle möjligen kunna bana väg för att höja förgårdsmarkens status i Sverige. Att arbeta med riktlinjer såsom grönytefaktor är en väg att gå, vad mer finns att göra för att tillvarata och sprida kunskap om denna viktiga yta? Det är en medvetenhet som kan behöva spridas i flera riktningar och nivåer i samhället från politiker till föreningar, hyresvärdar, befolkningen, byggbranschen med mera.

”En kvadratmeter precis vid bostaden blir nästan alltid mer användbar och mer använd än tio kvadratmeter precis runt hörnet.” (Gehl 2010:97)

Förslag på fortsatt forskning

Denna studie kan ses som en början på en fortsättning, där det går att undersöka vidare fler aspekter av förgårdsmarkens potentiella användning och funktioner i stadsbyggnaden. I detta arbete har vi gjort en ansats till att djupdyka i ämnet förgårdsmark, en del aspekter har rymts med i denna studie men det finns samtidigt fler andra intressanta aspekter att titta vidare på som relaterar till ämnet. Det skulle vara intressant att fördjupa sig ytterligare i detta ämne som vi påbörjat, och det finns även andra ämnen som tangerar begreppet förgårdsmark, samt en del begrepp där förgårdsmark ingår i en större yta. Det finns en lucka i forskningen rörande förgårdsmark.

Ämnet stadsplanering är brett, och en möjlighet är att titta vidare på förgårdsmark med andra ingångsvinklar och med fler metoder. Ett exempel är en mer brukarstyrd undersökning. Beroende på hur förgårdsmarken utformas, att via enkäter eller intervjuer med brukare, ta reda på hur de upplever sin vardag med olika typer av förgårdsmark, samt hur det upplevs av förbipasserande. Till exempel hur påverkas de personer som bor inuti husens bottenplan av olika typer av förgårdsmark? Hur hänger detta ihop med utformning avseende funktioner, ”möblering” och mått av förgårdsmarken. Upplever de att förgårdsmarken är en plats för möten och gemenskap och så vidare.

Att konkret välja ut ett antal gaturum och studera dess detaljplan med dess textinnehåll för att få en djupare förståelse för hur det faktiska resultatet kan te sig i förhållande till hur detaljplanen och övriga plandokument är utformade vore intressant. Hur följs översiktsplanens riktlinjer med planprogrammets visioner och i sin tur med detaljplanens regleringar och riktlinjer i den slutgiltiga förgårdsmarken i stadsrummet? Finns det två exempel som har blivit olika trots att de är sprungna ur samma dokument? Hur ser variationerna ut och hur varierar kvaliteterna? Samt att undersöka färdigställd förgårdsmark utifrån Gehls teorier och kriterier.

Att undersöka förgårdsmark ur ett grönt perspektiv avseende ekosystemtjänster och möjliga växtval på ytan ser vi som angeläget. Samt att undersöka upplevelse av grönskan på denna relativt lilla ytan och relaterat till detta ta reda på lämpliga växtval. Undersöka hur jorden, husgrunden med mera påverkar växtlighetens begränsningar och möjlighet i förgårdsmark. Undersöka vidare för blågrönt omhändertagande, kan stuprör mynna ut i jorden till exempel? En annan möjlighet vore att titta på hur befintlig förgårdsmark kan användas på nya sätt, såsom de stora klippta gräsytor som återfinns på första halvan av 1900-talet skulle kunna anläggas som äng eller öka biodiversiteten på andra sätt? Att se förgårdsmark ur ett

kulturarvsperspektiv, hör förgårdsmarkens utformning i de äldre kvarteren ihop med stadens kulturarv och identitet?

Det är oklart hur stor andel av stadens yta som faktiskt utgörs av förgårdsmark. Att undersöka detta genom till exempel GIS får att få en uppfattning om hur stor tomtyta det rör sig om. Detta skulle kunna vara en viktig faktor i debatten och argumenten för att satsa mer på förgårdsmarken och dess andel av hårdgjord yta, samt dess möjlighet att bidra med ekosystemtjänster och biologisk mångfald.

Att titta mer ingående på olika typer av stadsplanering, dels historiskt, dels i nutid. Indelning av olika gator samt dess utformning och sammanlänkning till varandra och även bilismens påverkan. Hur husens skala och våningar inverkar samt trafik med mera, detta då förgårdsmarken är en del i ett större system i stadsplanering. Alternativt att titta närmare i den lilla skalan och undersöka vilka mått och material det går att utforma med. Och undersöka alternativ att möblera förgårdsmarken med. Exempelvis vilka bänkar, växter, belysning och cykelställ funderar väl ur olika avseenden.

Även frågan om vem som har möjlighet att påverka förgårdsmarken och hur kantzoner utformas framöver kan belysas vidare. Det är ett en möjlighet att se över vidare, samt att intervjua aktörer inom dessa områden såsom politiker, exploatörer, lantmätare, exploateringsingenjör, brukare eller någon annan berörd.

Andra möjliga ämnesteorier som skulle kunna fungera att undersöka vidare ifrån rörande den inkluderande staden med dess semiprivata ytor är till exempel ur ett jämställdhetsperspektiv och socialt hållbarhetsperspektiv.

En intressant aspekt att undersöka vore att titta på hur förgårdsmarken kan te sig i olika typer av gaturum såsom holländska "woonerf", "shared space" och andra olika typer av gatumiljöer. Att även jämföra förgårdsmarkens utformning med hänsyn till vilken stadsmiljö den befinner sig i, såsom skillnader mellan centrummiljö, bostadsmiljö och villakvarter. Och slutligen att inventera hur andra länder har arbetat framgångsrikt med gatugrönka på förgårdsmark.

Metoddiskussion

Denna studie gör inga anspråk till att vara heltäckande utan syftar till att lyfta fram förgårdsmarkens roll och betydelse i gaturummet. Att använda litteraturstudie och intervjuer är ett vanligt tillvägagångssätt för studier. Att läsa in sig på ämnet förgårdsmark tog mer tid och sökande i anspråk än vad vi initialt trodde. Då det inte fanns mycket specifikt skrivet om förgårdsmark fick vi sätta oss in i en rad olika områden som tangerar detta ämne. Många texter har lästs, som sedan visats sig inte direkt ha en tillräckligt relevant koppling till ämnet för denna studie. Det faktum att Gehl har använts som huvudkälla kan påverka resultatet då han inte följer en vetenskaplig modell. Kritik mot Gehl finns, till exempel har etnolog Joakim Forsemalm, Magnus Johansson doktor i pedagogik samt civilekonom Paul Göransson skrivit i boken *Evidensplanerad stadsutveckling – Bortom urbana anekdoter*. De menar att Gehl egentligen inte har bidragit med något paradigmskifte vad gäller hans metod då det inte finns några avgörande skillnader på hur städer byggs och planeras idag, jämfört med för 50 år sedan (Forsemalm, Johansson & Göransson 2019). Gehls bok *Livet mellem husene* från år 1971 ses dock som ett klassiskt verk, och har översatts till ett flertal olika språk, och den används ännu aktivt på arkitektutbildningarna varför han kan ses som relevant ännu idag. Att Gehl utgår från Köpenhamn kan ses som en fördel då en del aspekter är tämligen lika som i Sverige och Malmö. Att det inte har gått att hitta så mycket kritik mot Gehl skulle kunna hänga ihop med att hans tankar möjligen inte anses särskilt kontroversiella.

Positivt är att människan är kan ses som beständig vad gäller våra fysiska proportioner och förutsättningar såsom ögonhöjd och att våra aktiviteter, att vi promenerar, sitter och går är desamma som för femtio år sedan, varför äldre daterade källor såsom Gehls bok från 1971 och källor inom miljöpsykologi fortfarande kan anses vara aktuella än idag ur den aspekten.

Det faktum att endast två personer intervjuades kan spela in på resultatet. Dels ger olika personer olika svar utifrån dennes bakgrund och historia, dels spelar den mänskliga faktorn in genom att vem vi är och vår bakgrund kan påverka. Vi intervjuade personerna med samma förberedda tema-frågor och har hanterat materialet på likvärdigt sätt.

Skisserna som vi utformat är en sammantagen tolkning utifrån det som denna studie lärt oss om förgårdsmark och människan, det finns flera möjliga sätt att illustrera och beskriva förgårdsmark på varav detta är vår ansats.

Slutsats

Förgårdsmarken kan bidra till en levande stadsmiljö och gynna människan ur en rad olika aspekter. Det är avhängigt att förgårdsmarken placeras på rätt ställe, med väl avvägda dimensioner avseende bredd och djup samt hur den ”möbleras” det vill säga med vilka funktioner den fylls med för att dess potential ska komma fullt till godo. Det behöver finnas en gemensam vision i planeringsprocessen för att förgårdsmarken ska kunna bli det som stadsplanerare i samarbete med byggherrar och andra aktörer planerat för och att det som regleras i detaljplanen efterföljs.

Förgårdsmarken har flera potentialer att bidra med då den kan fylla en rad olika funktioner i gaturummet, det finns både utmaningar och möjligheter med förgårdsmark. Utifrån denna studie kan det ses som viktigt att samarbetet fungerar i planprocessen och att använda riktlinjer i detaljplanen. Det finns en möjlighet att se över lagrum och i annat fall fortsätta med de regleringar som finns. Människan kan gynnas av förgårdsmark i gaturummet, då den kan bidra med mötesplatser som gynnar den vardagliga sociala interaktionen, samt bidra med hälsofrämjande grönska.

Referenser

Berglund, Ulla & Jergeby, Ulla (1998). *Stadsrum människorum – att planera för livet mellan husen*. Västerås: Bygghörsningsrådet

Bertilsson, Henny., Kekeric, Teodora & Skagerlind, Tove (2020). *Gränssnitt i Västra hamnen – Länken mellan människan och den byggda miljön*. Malmö Universitetet. Program inom Arkitektur, visualisering och kommunikation. (Byggd miljö) <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1481112/FULLTEXT01.pdf> [2023-02-15]

Billing, Sören (2022). Rostigt grönt och bilfritt – Han prisas för punkigt promenadhus. *Sydsvenskan*, 4 december. <https://www.sydsvenskan.se/2022-12-04/rostigt-gront-och-bilfritt--han-prisas-for-punkigt-promenadhus> [2023-02-28]

Bobić, Miloš (2004). *Between the edges : street-building transition as urbanity interface*. Bussum: Thot Publishers

Boverket (2016). *Rätt tätt – En ideskrift om förtätning av städer och orter*. <https://www.boverket.se/sv/om-boverket/publicerat-av-boverket/publikationer/2016/ratt-tatt/> [2023-02-21]

Boverket (2019a). *Mångfunktionella gator*. <https://www.boverket.se/sv/om-boverket/publicerat-av-boverket/publikationer/2019/mangfunktionella-gator/> [2023-02-21]

Boverket (2019b). *Tomter*. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/teman/ekosystemtjanster/platser/tomter/> [2023-02-13]

Boverket (2020). *Liten avvikelse - prickmark och korsmark*. https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/lov--byggande/provning_lov_fb/bygglov_inom_dp/planenlighet/atgardens-planenlighet/liten/liten-avvikelse---prickmark-och-korsmark/ [2023-02-10]

Boverket (2021). *Krav på tomter*. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/regler-om-byggande/krav-pa-byggnadsverk-tomter-mm/krav-pa-tomter/> [2023-03-10]

- Carlsson, Peter (2020). *Siegel Ohboy*. [fotografi].
<https://formdesigncenter.com/siegel> [2023-03-09]
- Dovey, Kim & Wood, Stephen (2015). *Public/private urban interfaces: type, adaption, assemblage*. *Journal of Urbanism International Research on Placemaking and Urban Sustainability*. Vol. 8, No. 1, 1–16.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17549175.2014.891151>
- Forselmalm, Joakim, Johansson, Magnus & Göransson, Paul (2019).
Evidensbaserad stadsutveckling – bortom urbana anekdoter. Årsta:
 Dokument press
- Gehl, Jan (2003). *Livet mellem husene: udeaktiviteter og udemiljøer*. 5. udg.
 København: Arkitektens forlag
- Gehl, Jan (2010). *Städer för människor*. Halmstad: Bulls Graphics
- Globala målen (2022). *Hållbara städer och samhällen*.
<https://www.globalamalen.se/om-globala-malen/mal-11-hallbara-stader-och-samhallen/> [2023-02-21]
- Grahn, Patrik & Stigsdotter Ulrika A. (2003). *Landscape planning and stress. Urban Forestry & Urban Greening*. Volume 2, Issue 1, sid. 1-18.
<https://doi.org/10.1078/1618-8667-00019>
- Gustafsson, Mattias (2022). Sluta avfärda gröna lösningar i stads-byggandet!
 Tidningen *Arkitekten*, 21 september. <https://arkitekten.se/debatt/debatt-sluta-avfarda-grona-losningar-i-stadsbyggandet/> [2023-02-14]
- Heath, Tim., Oc, Taner., Tiesdell, Stephen & Carmona, Matthew (2012). *Public Places - Urban Spaces*. Hoboken: Taylor and Francis
- Kaplan, Rachel., Kaplan, Stephen & Ryan, Robert L. (1998). *With people in mind : design and management of everyday nature*. Washington D.C:
 Island Press
- Kvale, Steinar (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur
- Listerborn, Carina (2002). *Trygg stad – Diskurser om kvinnors rädsla i forskning, policyutveckling och lokal praktik*. Diss. Göteborg: Chalmers tekniska högskola. <https://publications.lib.chalmers.se/records/fulltext/349.pdf> [2023-02-14]
- Malmö stad (2006). *Gatusektioner -råd och exempel vid utformning av gatumiljöer*. Malmö: Gatukontoret <https://malmo.se/Teknisk-handbok/Gatubyggnad/Gatusektioner.html> [2023-02-14]

- Malmö stad (2012). *Fotgängarprogram 2012-2018 – Malmö den gångvänliga staden*. Malmö: Gatukontoret <https://docplayer.se/42603379-Gatukontoret-fotgangarprogram-malmo-den-gangvanliga-staden.html> [2023-02-17]
- Malmö stad (2021). *Ekosystemtjänster och grönytefaktor*. <https://malmo.se/Stadsutveckling/Tema/Hallbart-och-klimatneutralt-byggande/Ekosystemtjanster-och-gronytefaktor.html> [2023-02-17]
- Malmö stad (2022). *Levande bottenvåningar – Riktlinjer för reglering av bottenvåningar i detaljplan*. Malmö: Stadsbyggnadsnämnden <https://malmo.se/Stadsutveckling/Tema/Bebyggelse-och-utemiljoer/Riktlinjer-for-levande-bottenvaningar.html> [2023-01-17]
- Malmö stadsbyggnadskontor (1936). Detaljplan PL120. *Förslag till stadsplan för del av Slottsstaden (Ribersbog m.m.) i Malmö*. [kartografiskt material]. 1:2000. Malmö stad. http://kartor.malmo.se/Planvisaren?plan=PL120_1.pdf [2023-02-26]
- Malmö stadsbyggnadskontor (2010). *Reflexioner över stadsplaneringens vardagsfrågor*. Malmö: Malmö stad
- Malmö stadsbyggnadskontor (2013). Detaljplan 5102, *Detaljplan för kvarteret SPÅRVÄGEN i innerstaden i Malmö*. [kartografiskt material]. 1:1000. Malmö stad: stadsbyggnadsnämnden. https://kartor.malmo.se/Planvisaren?plan=DP5102_1.pdf [2023-03-09]
- Ranesköld, Mirja (2016). *Hur tätt är rätt?* <https://www.planering.org/plan-blog/2016/10/11/hur-ttt-r-rtt> [2023-02-14]
- Sim, David (2022). *Mjuk stad – Täthet, mångfald och närhet i vardagslivet*. Stockholm: AB Svensk Byggtjänst
- Stähle, Alexander (2015). Nyckeln till bra förtätning. *Tidningen Utemiljö*, nr 2, Gröna fakta ss 6-7 <https://www.tidningenutemiljo.se/wp-content/uploads/2015/04/Gr%C3%B6na-Fakta-nr-2-2015-F%C3%B6rt%C3%A4tning.pdf> [2023-03-05]
- Stähle, Alexander (2016). *Alla behöver närhet – Så blir framtidens städer*. Årsta: Dokument Press
- Sundman, Emma (2019). *Byggnation över användningsgräns mot allmän plats*. Lunds Universitet. Civilingenjörsutbildning i lantmäteri. ISRN/LUTVDG/TVLM/19/5433 SE <https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=8990893&fileId=8990895> [2023-02-21]

- Teder, Maria (2018). *Förgårdsmark som uppfattas som privat trots att avgränsningen är mycket låg*. [fotografi].
<https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/stadsutveckling/brottsforebyggande-och-trygghetsskapande-atgarder/hur-har-andra-gjort/bostadsomraden/> [2023-03-09]
- Upplands Väsby kommun (2018). *Stadsmässighetsdefinition för Upplands Väsby kommun*.
<https://upplandsvasby.se/download/18.48942e8167156d6d8f40/1542289481721/Kommunens%20stadsmässighetsdefinition%202018.pdf> [2023-02-11]
- Wingren, Carola, Alsanius, Beatrix, Karlén, Helena & Lidström, Viveka (2015). *Urbana nyanser av grönt – Om grönskans roll i en förtätad klimatsmart stad*. Alnarp: Movium
- Wittstrand, Arne (2007). *Stadens landskap – Erik Bülow Hube och Malmö*. Stockholm: Carlssons Bokförlag

Tack

Vi vill rikta ett tack till varandra i processen att skriva denna uppsats. Vi vill även rikta tack till Malena Larsvall och Annie Altengård för att vi fick intervjua er. Samt tack till vår handledare Anna Petersson och motläsare Linn Klar Stenberg.

Bilaga 1

Intervjufrågor

Intervjuerna var semistrukturerade, en första och sista fråga var bestämd på förhand, i övrigt var ett antal olika teman med möjliga frågor förberedda. Samma tema och frågor var grunden för båda intervjuerna.

Introduktion

Vem är vi, vad vi gör, syfte med intervjun, godkännande/samtycke att använda materialet från intervjun i uppsatsen. Fråga om lov att spela in intervjun.

Vem du är, utbildning, arbetslivserfarenhet, titel.

Förgårdsmark

Inleda med en öppen fråga: Vad är förgårdsmark för dig? /Vad tänker du på när du hör "Förgårdsmark"? (Skissa gärna för att visa).

Märker du av någon skillnad i hur förgårdsmark behandlas idag jämfört med tidigare i din karriär?

Har du några speciella platser som du tänker på förgårdsmark som är befintliga?

Har du några positiva respektive negativa förebilder av förgårdsmark som du kan ge exempel på?

Hur ser du på användandet av förgårdsmark idag? Ser du några problem? Ser du några möjligheter/potential?

Detaljplan

Hur markeras förgårdsmark ut i ritningar/detaljplan? Hur mycket kan du eller dina kollegor styra vad som kommer att finnas på förgårdsmarken? Berätta om planprocessen relaterad till förgårdsmark.

Ligger förgårdsmark alltid på kvartersmark?

Användning av kvartersmark ska anges i detaljplan. Ser ni större/mindre behov av förgårdsmark beroende på användningsområdet inom kvartersmarken?

Förgårdsmark inom yrkesutövandet

Upplever du att du/dina kollegor har en samsyn på förgårdsmarken och dess användningsområde/utbredning jämfört med andra inom samma bransch/område?

Har din syn på förgårdsmark varierat beroende på vilken roll du har haft i projektet, till exempel om du jobbat på kommunen med stadsplanering eller om du var privatpraktiserande?

Hur ser andra kollegor och även yrkeskategorier på förgårdsmark som du mött i arbetslivet?

Brukar förgårdsmarken bli som planerat? Finns det tillfälle då förgårdsmarken inte blir/blivit som det var tänkt? Hur skedde det?

När är förgårdsmark en god respektive sämre idé?

Vilka funktioner ser du skulle kunna rymmas i framtidens förgårdsmark?

Regleringar

Hur ser du på reglerna relaterade till förgårdsmark i planeringen?

Vilka fördelar respektive nackdelar hade du sett med tydligare regler eller bestämmelser kring planering av förgårdsmark?

Vad är den största utmaningen och största potentialen med förgårdsmark? Nackdelar. Fördelar.

Historia/ursprung

Vet du något om historien om förgårdsmark?

Känner du till någon bok eller annan källa som berör förgårdsmark?

Avslutande frågor

Är det något du tycker att vi har missat att prata om relaterat till ämnet förgårdsmark?

Får vi kontakta dig om det är något vi missat?

Hur vill du få arbetet återkopplat?

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i **JA**, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i **NEJ**, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Även om du inte publicerar fulltexten kommer den arkiveras digitalt. Om fler än en person har skrivit arbetet gäller krysset för samtliga författare. Du hittar en länk till SLU:s publiceringsavtal på den här sidan:

- <https://libanswers.slu.se/sv/faq/228316>.

JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.